

Prilog

MARINO BECICHEMO, *BILJEŠKE UZ OVIDIJA* (IZVACI)

Tekst priredio i preveo Neven Jovanović

Kao prilog radu o Marinu Becichemu donosim izvatke iz njegova djela *Ovidianae annotationes*, objavljena u zbirci komentara *Heroida* koju je priredio Nicolò Scelsio (Venetiis, diligentia Ioannis Tacuini de Tridino, 1525; Edit 16 CNCE 34901; digitalizirani su primjerci dostupni u zbirkama Google Books i The British Library). Izvaci obuhvaćaju cjelovit tekst obaju predgovora, Filippu Foscariju iz lipnja 1525. te senatu Dubrovačke Republike iz svibnja 1495, kao i tekst svih bilježaka u kojima se spominju čitanja dubrovačkih i brescianskih rukopisa; na kraju je uključen kratak tiskarev pogovor.

Načela ovog izdanja

Priređujući tekst umjereno sam modernizirao grafiju i interpunkciju te prešutno ispravio očite tipografske omaške. Identificirao sam citirana mjesta antičkih autora i naveo nekoliko paralela s djelima Becichemova doba. Čitanja *Heroida* koja navodi Becichemo usporedio sam s onima koja u kritičkom aparatu svojeg izdanja *Heroida* donosi Dörrie (i, uz bilješku 237, Lingenberg) te u bilješkama navodim relevantna opažanja; za identifikaciju sigla brojnih rukopisa moram čitaoca uputiti na same radove Dörrieja i Lingenberga.¹ Radi razumijevanja Becichemove filološke polemike s djelom Battiste Egnazija *Ioannis Baptistae Egnatii Veneti in Heroidas Ouidii, Sappho et Ibin obseruationes*, prvi put izdanim u Veneciji 1515. (Edit 16 CNCE 55726), a u izdanju 1525. objavljenim neposredno prije Becichemovih bilježaka (f. AAii[1r]–AAiii[3r]), ovdje u napomenama donosim i relevantne Egnazijeve priloge uspostavi teksta *Heroida*, označene s *Egnatius*. Izdanje je popraćeno prijevodom u koji je uključen i prijevod Egnazijevih priloga (uz siglu *Egnazio*).

---

¹ Publius Ovidius Naso, *P. Ovidii Nasonis, Epistulae Heroidum*, prir. Heinrich Dörrie, De Gruyter, Berlin – New York, 2012 (digitalni faksimil izdanja iz 1971); Wilfried Lingenberg, »Der Heroidestext in den frühesten Drucken«, *Hermes*, 144 (2016), 1, 69–96.

OVIDIANAE ANNOTATIONES

Marinus Becichemus Scodrensis Philippo Foscaro suo s.

Litterae tuae nimis uerecunde nos adeuntes dum precibus onerarent, pudore suffuderunt, quod tantus et de me tam bene meritus patritius me rogares, cui uel nutu imperare potes. In summa requirebant, si quid unquam tui causa fecimus, faciamus ut nostrae in Heroidum epistulas annotationes, quo efflictim eas efflagitanti amico transcribendas concedas, ad te quam primum eant. Pudet me profecto rogari a te, quem unice et colo et obseruo, tum ob suauitatem ingenii tuorumque morum probitatem, tum propter litterarum specimen quibus inter aequales prae-fulges, tum ob singularem amorem, quo me iampridem prosequeris, et praemia, et honores quibus quoscumque bonarum artium professores non uulgari benignitate, uelut Platonicus alter Hipparchus,² complecteris et omni studio exornas. His accedit autoritas et singularis in me beneficentia clarissimi patris tui, Marci illius Foscari, qui bonorum atque doctorum omnium consensu heros tempestatis nostrae nominatur, et priscis heroibus seu praestanti uirtute, seu facunda sapientia opponitur. Nec immerito. Quae enim est hominis integritas? Quae consiliorum diuinitas? Quae dicendi uis atque copia? Talis certe tantaque est ut miraculo tenus optimus et ingeniosissimus quisque eum quasi terrestrem deum aut uirum de coelo lapsum et supra homines extantem suspiciant (!). Is mentes auditorum intimosque sensus sic penetrat ut nihil suadere uelit quod non persuadeat. Is, uelut arbiter curiae, censuram Venetiis constituit primusque censor omnibus comitiorum suffragiis creatus, ambitum ea remediorum moderatione repressit ut ipsius iustitiam atque continentiam, mitem austeritatem, placidamque constantiam uel ambitiosissimi homines ad coelum tollant. Is ante censorium munus aduocator in tribunitiis actionibus, antequam aduocatorio supercilio functus esset, senatus princeps in difficillimis deliberationibus uelut Pericles tonare ac fulgurare uisus est. Is in Romana legatione, hoc periculosissimo temporum statu ita suo consilio et eloquio, sua diligentia atque dexteritate rempublicam omni ex parte tutatus est ut integrum in suo uestigio imperium et imperii incolumitatem in sua maiestate nomini Veneto seruauerit. Quas ob res, quamuis uestra illum ciuitas praesentem sibi desideret inclytique patres prudentissimos sermones eius suo deesse ordini

---

² Cf. Plat. *Hipparch. in uersione Ficini* (Venetiis 1491, ISTC ip00772000): Conciui meo et tuo Hipparcho Pisistrati Philedonici filio qui filiorum Pisistrati et maior natu erat et sapientior, qui et alia multa praeclara opera sapientiae edidit et Homeri libros primus in hanc urbem inuexit coegitque poetas cantores carminum apud Athenienses referre per ordinem (...) et Anacreonta Teium missa nauī quinquaginta remorum in hanc urbem accersiuīt, Simonidem praeterea Chium apud se semper habuit amplis eum muneribus ornans. Haec autem agebat omnia ciues suos instruere uolens ut illis quam optime uiuentibus imperaret, ratus minime oportere alicui sapientiam inuidere quippe qui honestus ac bonus existeret.

BILJEŠKE UZ OVIDIJA

Marino Becichemo Skadranin pozdravlja dragog Filipa Foscarija.

Tvoje me pismo, koje mi je i odviše obzirno pristupilo, obremenilo molbama i zbog toga natjeralo u sram; ti, takav, prema meni toliko uslužan patricij mene moliš, a mogao bi mi tek kretom glave narediti! Na kraju je pismo tražilo da, ako sam ikad išta tebe radi učinio, sada učinim da moje bilješke uz *Poslanice heroida* tebi stignu čim prije, kako bi ih ustupio na prepisivanje prijatelju koji ih usrdno traži. Zaista, stidim se što me moliš ti, koga iznimno i štujem i poštujem koliko zbog miline talenta i valjanosti tvojeg karaktera, toliko i zbog uzorne obrazovanosti kojom sjaš među sebi ravnima, još više pak zbog jedinstvene ljubavi koju mi odavno iskazuješ te nagrada i časti kojima dočekuješ i silnim zalaganjem obasipaš svakog učitelja lijepih umijeća, uz posve osobitu dobrotivost, kao drugi Platonov Hiperh. Tome svemu valja dodati ugled tvojeg oca, slavnoga Marca Foscarija, i njegovu jedinstvenu blagonaklonost prema meni; po općoj suglasnosti svih valjanih i učenih ljudi Marco nosi naziv junaka našeg doba, a drevnim junacima može stati uz bok bilo iznimnom vrlinom, bilo rječitom mudročću. I to ne nezaslužno. Jer, kakva je neporočnost tog čovjeka? Kakva je božanstvenost njegovih odluka? Kakve su govornička snaga i obilje? Sve je to, zaista, takvo i toliko da tvog oca, na način ravan čudu, svaka istaknuta i nadarena osoba drži zemaljskim božanstvom ili čovjekom spuštenim s neba, istaknutim visoko iznad drugih ljudi. On u umove slušača i njihove najskrivnije misli tako prodire da ih može uvjeriti u što god poželi. On je, kao pravi *arbiter curiae*, u Veneciju uveo provjeru statusa te je na izborima jednoglasno izabran za prvog cenzora; on je korupciju suzbio uz takvu umjerenost protusredstava da čak i njezini najveći pristaše do neba uzdižu njegovu pravednost i suzdržljivost, blagu strogost i spokojnu postojanost. On je prije svoje cenzorske službe bio odvjetnik u tribunskim intervencijama, a dok još nije strijeljao mrkim pogledom odvjetnika, kao prvak senata u najtežim bi raspravama grmio i sijevao poput Perikla. U rimskom je pak poslanstvu, u sadašnjoj pogibeljnoj situaciji, svojom promišljenošću i rječitošću, svojom energijom i spretnošću on Republiku u svakom pogledu štitio tako da je za Mletke svojom postojanošću sačuvao neokrnjeno carstvo, a svojom dostojanstvenošću osigurao nedirnutost tog carstva. Zbog svega toga, mada vaša država žudi za njegovom prisutnošću, mada časni oci žale što njihovu staležu nedostaju njegove mudre besjede, odsutnost tog

doleant, absentiam tamen rarissimi hominis tam aequo animo reipublicae ratione ferunt ut successorem poscenti et lege debitum dare iam annum nolint. Quorsum haec? Vt intelligas tuas mihi preces iure optimo molestissimas fuisse et me, qui uel testamento Ragusinarum obseruationum editionem cum aliis ingenii mei foetibus haeredibus mandaueram, factum, tua uix perfecta epistola, mutasse. Ecce enim tibi, contra id, quod statueram, tuae ut plenius satisfaciam uoluntati, pro eo ac debeo, omnes annotationes meas mitto in Ciceronem, Virgilium, Horatium, Nasonem, Catullum, Terentium, Persium, Iuuenalem, Seruium, Priscianum, Laurentium Vallensem, et Ioannem Tortelium; ut possit amicus ille tuus quicquid desiderarit sibi sumere. Tu uero uide; quoniam, si quaedam earum ut bonae tibi arriserint, nonnullae mediocres uidebuntur, caeteraeque, uti malae, displicebunt. Cum enim illas Ragusii composui, adolescens eram et ab auditoribus nostris festinanter (ut fieri solet) exceptas, uelut parentes foetus recens natos, adamauimus, nec postea iudicium maturae aetatis interponere per uarios fortunae casus et assiduas professionis nostrae occupationes licuit. Vide, inquam, etiam atque etiam uide; quod, cum te iudicem constituerim, sicut, qui ex laboribus his aliquid utilitatis adipiscuntur, non minus tibi quam mihi acceptum ferent, ita, qui quoquomodo offenduntur, non de te minus quam de me obloquuntur. Sunt hodie praeterea non tres, ut olim, sed infinitae harpyiae, quae maledicos allatratores stimulant. Nostras siquidem magna ex parte surripuerunt lucubrationes et suis immiscentes magis contaminauerunt; quibus harpyis plerique etiam ex nostris auditoribus sese socios addiderunt qui magna ingratitude quae Brixiae, Venetiis, Pataui a nobis didicerunt quaeque a nobis scripta et iam undetriginta annis emissa fuerunt, nulla authoris doctorisue facta mentione, sibi ascripserunt; et, ne plagiariae legis rei peragantur, manifesta furta publicaue latrocinia racemationes et spicilegia uocarunt; et, quod mirabilius est, antequam ex utero editi matrum forent scripsisse quae ab aliis iamdiu scripta fuerant, Pythagorica (credo) transmigracione testantur, et aliorum centurias damnant quas arbitris semotis in manibus semper habent. Qui sint haud nominamus. Si sua ipsi uoce prodiderint, ut suo se puellae latentes risu, suae temeritatis, impudentiae poenas luent; si tacuerint, omnino sentient, et propediem plagarii sentient, aliena scripta sub racemorum et spicarum uelamine in seruitute teneri haud quaquam posse; et uelut corniculae furtiuis nudati pennis non modo risum captabunt, sed et ipsius legis Phaniae plagis³ terga dabunt te, mi Philippe, uera patris imagine, tum auspice, tum (ut auguror) censore. Vale. Ex Patauina Academia Nonis Iuniis. M. D. XXV.

---

³ Perotti, *Cornucopiae* ed. Charlet 1991, lib. I epig. 2, c. 277, 2-49: Dictus plagarius quod lege Faniae plagis damnatus esset. Lex ipsa plagaria, crimen plagium uocatum. – *Corpus iuris ciuilis: Volumen legum paruum*, Venetiis 1591 (Editio 16 CNCE 13460), Institutionum imperialium IIII (lex Flauia de plagariis), *in nota*: Phaniam uocant hanc legem Beroaldus, Perotius, Catellianus Cotta...

jedinstvenoga čovjeka, u interesu Republike, oni podnose toliko spokojno da mu već godinu dana, usprkos njegovim molbama i zakonskim obavezama, nisu htjeli odrediti nasljednika. Čemu ove riječi? Kako bi shvatio da su mi tvoje molbe punim pravom teško pale te sam, mada sam bio čak oporučno naložio tek nasljednicima da dubrovačka zapažanja objave zajedno s drugim plodovima moga duha, svoju odluku izmijenio odmah pošto sam pročitao tvoje pismo. Pa stoga eto, suprotno onome što sam bio kanio, kako bih potpunije ugodio tvojoj volji (kako sam i dužan), šaljem ti sve svoje bilješke uz Cicerona, Vergilija, Horacija, Nazona, Kattula, Terencija, Perzija, Juvenala, Servija, Priscijana, Lorenza Vallu i Giovannija Tortellija, da bi onaj tvoj prijatelj mogao za sebe odabrati što god poželi. Ali ti pripazi! Jer, ako te poneka bilješka i bude, kao dobra, razveselila, neke će se činiti osrednjima, a druge se neće svidjeti jer su loše. Kad sam ih, naime, u Dubrovniku sastavljao, bio sam mlad te sam ono što su moji slušači žurno pohvatali (kako obično biva) prigrlio kao što roditelji čine s tek rođenim potomstvom. Kasnije, nažalost, nije bilo prostora primijeniti rasudnu moć zrele dobi, zbog različitih preokreta sreće i neprestane zaposlenosti moje struke. Pripazi, zato kažem, i opet i opet pripazi; jer, budući da sam tebe postavio za suca, oni koji iz ovih radova izvuku nešto koristi neće to u zaslugu manje ubrajati tebi nego meni, ali isto tako ni oni koji se nađu na bilo koji način uvrijeđenima neće psovati manje tebe nego mene. Harpija, zna se, danas ima ne tri, kako je nekoć bilo, već bezbroj, i one će dodatno podjariti zlobne olajavatelje. Jer one su same otuđile velik dio mojih tumačenja te ih, miješajući ih sa svojima, dodatno okaljale; a tim se harpijama pridružio i znatan broj mojih slušača koji su, u silnoj nezahvalnosti, ono što su od mene naučili u Brescii, Veneciji, Padovi i što sam bio napisao i objavio već pred dvadeset i devet godina, pripisali sebi, ne spominjući ni na koji način autora i učitelja; pa, da ne bi pali pod udar zakona o plagiranju, očitu su krađu i svima poznato nedjelo nazvali berbom i paljetkovanjem; a još je čudesnije što mora da su i prije nego su izašli iz utroba svojih majki napisali te riječi koje su drugi napisali već davno; time svjedoče, mislim, o pitagorejskoj seobi duša. Kritiziraju tuđe centurije, ali ih, kad mjerodavni nisu u blizini, ne ispuštaju iz ruku. Te i takve nećemo imenovati. Ako se odaju vlastitim glasom, kao one djevojke čije sklonište odaje njihov smijeh, pretrpjet će kaznu za svoju nepromišljenost i bestidnost; ako budu šutjeli, svakako će osjetiti, i vrlo će brzo osjetiti, ti kradljivci, da tuđe spise nikako ne mogu držati u ropstvu pod plaštem grozdova i klasja; poput svraka, izgubivši ukradeno perje neće samo izazivati smijeh nego će leđa podmetnuti i kaznama samoga Fanijeva zakona – čemu ćeš, Filippo moj, kao prava slika svog oca, pomoći ti kao zaštitnik i (neka mi je dozvoljeno navijestiti) cenzor. Ostaj zdravo. Iz padovanske akademije, o junskim idama 1525.

Marini Becichemi Scodrensis praefatio in Ouidianas annotationes.

In litteris elegantioribus, Ragusinae reipublicae rector patresque conscripti, omnia debere profiteor duobus praeceptoribus meis, cum a Deo optimo maximo discesserim, Christophoro Barzizio et Ioanni Calpurnio. Illius enim contubernio sum usus tali consilio ut ab eo, quae non omnibus explorata ac obuia, immo ne animaduersa quidem essent, liberius quaererem. Huius assidua consuetudine ita sum usus ut ab eius latere nunquam discederem, ut uir multae ac uariae lectionis uiam interroganti ad arcana et studiorum penetralia certa indagine aperiret. Et uterque optatis feliciter annuit, nec quicquam fuit tam dubium, et abstrusum quod non fuerim ab utroque feliciter consequutus. Barzizius enim comiter atque benigne, ut multa de se quaererem, quotidie hortabatur. Calpurnius ingenio meo, quod satis solers, promptum, et litterarum amore inflammatum censebat, ultro uarias quaestiones, diuersa etiam sensa proponeret et prioribus reiectis opinionibus nouas et ab aliis quandoque excogitatas non sine grati animi testimonio induceret. Hunc ego morem secutus, rector et patres amplissimi, in hac uestra florentissima urbe hactenus seruauī. Sed et illud in primis curauī ut sciret uestra iuuentus non omnes authores in omnibus usquequaque sequendos, sed alios ob eruditionem pariter et eloquentiam diurna nocturnaue manu uersandos, alios ob eruditionem tantum legendos; quam quidem notitiam a M. A. Sabellico cum ipsius stili, quantulacunque in nobis est, facilitate accepimus. In praelegendis autem bonorum authorum operibus nihil emendauimus sine certo iudicio aut antiquorum codicum fide; nihil declarauimus sine ratione aut aliqua, cui repugnare nephās sit, auctoritate. Romanam elegantiam in suum candorem ita redegimus ut nihil fidei habentes grammaticis, aut priscis, ut Seruio et Prisciano, aut recentibus, ut Laurentio Vallensi et Ioanni Tortellio, aliud esse grammaticae, aliud Latine loqui ostendimus et pomerium Latinae linguae proferre studuimus. Verane an falsa sint, quae asserimus, annotationes nostrae prae se ferunt in Virgilium, in epistolas et officia Ciceronis, et in praenominatos grammaticos a uestris et ciuibus et filiis collectae, quas succisiuis horis recognitas Ragusinoque nomine insignitas emisimus. Sed et eae, quas nunc in Nasonis opera eodem nomine prodire in publicum permittimus, ostendent quantum studiosis omnibus profuturae sint lucubrationes nostrae. Vos, cum toties me praesentia uestra honestaueritis et uiuae uocis enarrationes probaueritis, in scripto quoque ut recognoscatis quid nobis ingenii Deus misericors concesserit, obsecramus. Valete, rector et patres sapientissimi. Ragusii Kal. Maii anno a natali Christiano M. CCCC. LXXXV.

Marino Becichemo Skadranin, predgovor *Bilješkama uz Ovidija*

U lijepoj književnosti, rektore i senatori Dubrovačke Republike, sve dugujem, priznajem, dvojici svojih učitelja (ako izuzmemo najvećega i najboljeg Boga): Cristoforu Barzizzi i Giovanniju Calpurniju. Družeci se s onim prvim, moj je pristup bio da ga slobodnije ispitujem o onom što nije svima očito i bjelodano, o onome što, dapače, ostali ponekad ne bi ni zapazili. A radeći dugo s ovim drugim, nisam se od njega odvajao ni na tren, kako bi taj čovjek ekstenzivne i intenzivne načitanosti, potaknut mojim pitanjima, pouzdanim izlaganjem otvorio put do tajanstva i svetišta znanosti. Obojica su uspješno udovoljila mojim željama te nije bilo ničega toliko nejasnog i tamnog da to ne bih uz pomoć obojice uspješno dokučio. Barzizza me ljubazno i dobrohotno iz dana u dan poticao da ga čim više ispitujem. Calpurnio bi mome umu, koji je procijenio dovoljno iskusnim, spremnim i ugrijanim ljubavlju prema znanosti, samoinicijativno zadavao različita pitanja, pa i višestruka moguća tumačenja, te bi me odbacujući postojeća mišljenja navodio na nova, do kojih su ponekad došli drugi; i ne bez znakova moje zahvalnosti. Isti sam običaj i ja usvojio, poštovani rektore i senatori, te sam ga se u ovom vašem prekrasnom gradu dosad držao. No, posebno sam se brinuo da vaša omladina shvati kako ne treba sve autore slijediti baš u svemu. Jedne treba, zbog učenosti kao i zbog ljepote izraza, listati danju i listati noću, dok druge treba čitati samo zbog učenosti; tu sam spoznaju usvojio od Marcantonija Sabellica, zajedno s okretnošću njegova stila, ma kakva ona u mene bila. Čitajući djela valjanih autora, dakle, ništa nismo ispravljali bez pouzdanog suda ili potvrde drevnih kodeksa; ništa nismo izlagali bez objašnjenja ili pozivanja na takav autoritet da bi grijeh bilo suprotstavljati mu se. Rimski smo sklad vratili njegovu prijašnjem sjaju ne vjerujući isključivo gramatičarima, niti drevnima, poput Servija i Priscijana, niti novima, poput Lorenza Valle i Giovannija Tortellija; pokazali smo da je govoriti gramatički jedno, a govoriti latinski drugo te smo se trudili proširiti domenu latinskoga jezika. Je li točno ili pogrešno ono što tvrdimo, pokazuju moje bilješke uz Vergilija, uz Ciceronova pisma i raspravu *O dužnostima*, te uz spomenute gramatičare, kako su ih prikupili i vaši sugrađani i vaši sinovi; te sam bilješke, našavši nešto slobodnog vremena, pregledao i objavio ih urešene imenom Dubrovnikana. Ali i ove uz Nazonovo djelo, kojima sada dopuštamo da pod istim imenom izađu u javnost, pokazat će koliko će svima koji se bave znanošću koristiti naša tumačenja. Vas, budući da ste me toliko puta počastili svojom prisutnošću i pohvalili moja objašnjenja uživo, molim da provjerite i u pisanom obliku koliko nam je dara milostivi Bog udijelio. Ostajte zdravo, premudri rektore i senatori. U Dubrovniku, na majske kalende godine od rođenja Kristova 1495.

Ex Ragusinis in Epistolas Ouidii obseruationibus Marini Becichemi Scodrensis excerpta.

(...)

Octuagesima octaua in Ouidii epistolas annotatio.

*Infantem caudis inuoluisse manum.*⁴ Sic habent pleraque manu scripta, sed et primae impressionis exemplaria. At uetustissimi codices Io. Gottii patricii Ragusini Ceruiniq̄ue item poetae: *Infantem nuda dilacerasse manu.*

(...)

Nonagesimaprima in Ouidii epistolas annotatio.

*Fertilis et damnis diues ab ipsa suis.*⁵ Haec lectio displicet; antiqua fere manus *ditior ipsa suis* habet, non autem *diues ab ipsa*. Gottii codex uetustissimus, cuius non semel fecimus mentionem, non *ditior*, *diues ab ipsa*, sed *fertilis ipsa suis*. Perplacet tum secunda, tum tertia lectio.

(...)

CXXVIII in Ouidii epistolas annotatio.

*Et subitus dextrae praepedit ossa tremor.*⁶ Marci Picardi uetus exemplar: *orsa*, non *ossa*. Quae lectio uerior uidetur.

(...)

CXXXI. in Ouidii epistolas annotatio.

*Sanguis abit mentemque calor corpusque reliquit.*⁷ Stultum est uelle tueri *color*, ut est in uulgatis codicibus, nisi *faciem* legas, ut habet Ioannis Gottii poetae codex antiquus. Sed et sic displicet. Qui enim in tenebris iacens in lecto uidere poterat *faciem* a colore sibi relictam? At quod calor reliquisset mentem ut corpus, bene sentire poterat.

(...)

⁴ Ov. *epist.* 9 *Deianira Herculi*, 86: *Infantem caudis inuoluisse manum. Dörrie caudis... manum | nuda... manu B Bx C Ea F K Mi Of Pa(mg) Pb Q2 R Ri T Y Planudes (...)* inuoluisse | dilacerasse Ab Bx C Ea Ep F Gi K Mpc Mi Pa(mg) Pb Q R. – *Egnatius: Scilicet immanes elisis faucibus hydros | Infantem, et caudis inuoluisse manum.* Multis erroribus uersiculi hi duo foedati antea erant, qui tamen ita restituendi (uti arbitror) fuerant; sit tamen hoc integrum lecturis.

⁵ Ov. *epist.* 9, 96: *Fertilis et damnis diues ab ipsa suis. Dörrie uersum uncinis inclusit; diues ab cf. 12, 20 | ditior Bnpec Ea G Gi K Mi Ob Of R T Y (...)* tutior Q – *Apud Dörrie deest lectio fertilis ipsa suis.*

⁶ Ov. *epist.* 14 *Hypermetra Lynceo*, 18: *Et subitus dextrae praepedit ossa tremor. Dörrie ossa | ora F; orsa Naugerius.*

⁷ Ov. *epist.* 14, 37: *Sanguis abit, mentemque calor corpusque relinquit. Dörrie calor | color Ab1 Ep K M Ob Q R Ri V Y Z; apud Dörrie deest calor faciemque – relinquit | reliquit B Bi Bn C Ep Gu I K M Mi Mz Ob Pb Pm Q R Ri V Vb (...).*

Izvaci iz dubrovačkih zapažanja Marina Becichema uz Ovidijeve poslanice
(...)

Osamdeset osma bilješka uz Ovidijeve poslanice

Infantem caudis inuoluisse manum. Tako stoji u većini rukopisa, ali i u primjercima prvog izdanja. Međutim, vrlo stari kodeksi Ivana Gučetića, dubrovačkog patricija, i pjesnika Crijevića: *Infantem nuda dilacerasse manu*.¹

(...)

Devedeset prva bilješka uz Ovidijeve poslanice

Fertilis et damnis diues ab ipsa suis. Ovo čitanje nije prihvatljivo; ruka koja je prilično drevna ima *ditior ipsa suis*, a ne *diues ab ipsa*. Gučetićevo vrlo stari kodeks, koji smo ne jednom spomenuli, nema *ditior*, *diues ab ipsa*, već *fertilis ipsa suis*. Odlično je kako drugo, tako i treće čitanje.

(...)

128. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Et subitus dextrae praepedit ossa tremor. Stari primjerak Marca Picardija: *orsa*, ne *ossa*. To se čitanje čini točnijim.

(...)

131. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Sanguis abit mentemque calor corpusque reliquit. Nerazumno je zadržavanje riječi *color*, kako stoji u najraširenijim kodeksima, ako ne bi čitao i *faciem*, kako ima drevni kodeks pjesnika Ivana Gučetića. Ali ni tako nije prihvatljivo. Jer kako je, ležeći u krevetu u mraku, mogla vidjeti da joj je lice napustila boja? Ali da je toplina napustila i duh kao i tijelo, to je mogla dobro osjetiti.

(...)

---

¹ *Egnazio: Scilicet immanes elisis faucibus hydros / Infantem, et caudis inuoluisse manum*. Ova su dva stiha ranije bila unakažena mnogim pogreškama te ih je konačno trebalo ovako (po mom mišljenju) uspostaviti; konačan sud o tome ipak neka bude ostavljen čitaocima.

CXXXVI. in Ouidii epistolas annotatio.

*Haec ego, dumque queror lachrymae sua uerba sequuntur.*⁸ Aelii Ceruini poetae codex antiquissimus: *Haec ego dum queror, heu lachrymae pia uerba sequuntur.* Quae lectio perplacet. Nam et uersus minus asperitatis habet, et facilitatem Ouidianam refert, et subsequens uersus melius quadrat propter *que* copulam.

(...)

CLVIII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Sponsor coniugii stat dea picta sui.*⁹ Antiqui fere omnes codices *tui pro sui* habent, et haec est uera lectio procul dubio. Picardi codex habet *sponstrix*, Carabelli *sponsrix*, Meatii (!) rectius *sponstrix*, quod est minus asperum, ut sit uerbale foemininum. Nec mirandum. Nam quamuis *spondeo* facit *spondi sponsum* unde *sponsor*, et *sponsrix* foemininum deducendum esset, tamen euitandae asperitatis gratia additur *t* ut a *tondeo totondi tonsum* facit *tonsor* et *tonstrix* licet uerbalia in *sor* careant foeminino propter absurditatem uocis, exceptis praeter *tonstrix*, de quo nomine dictum, *expultrix*, et *assestrix*, ut notant ueteres grammatici maximeque Priscianus; qui libro octauo refert incommoditate uel inconsonantia deficere quaedam, ut si uelimus ab eo quod est *cursor* et *risor* foeminina formare iuxta analogiam, absonum natura literarum et incongruum fieret. Vnde Cicero uolens ab eo, quod est *expulsor*, proferre foeminum, mutauit *s* in *t* et *expultrix* dixit Tusculanis V: *o uitae philosophia dux, uirtutis indagatrix, expultrixque uitiorum.* In eodem *regiae uirgines ut tonstriculae tondebant barbam et capillum patris*, ab eo quod est *tonsor*, *tonstrix* fecit, inde diminutivum *tonstricula*.¹⁰ Marcellianus Affrannius (!) *assestrix* protulit.¹¹

⁸ Ov. *epist.* 14, 67: *Haec ego; dumque queror, lacrimae sua uerba sequuntur. Dörrie: dumque] dum Ep G2pc K Mi; caeterae lectiones Becichemi desunt apud Dörrie.*

⁹ Ov. *epist.* 16, *Paris Helenae* 116: *Sponsor coniugii stat dea picta sui. Dörrie nihil offert ad v. 16, 116.*

¹⁰ *incommoditate uel inconsonantia... tonstricula: Prisc. 8, 1: Incommoditate uero uel inconsonantia, quam Graeci ἀσυμφωνίαν uocant, deficiunt quaedam, ut si uelimus ab eo, quod est cursor et risor, foemininum dicere, secundum analogiam mutatione or in rix absonum fit et incongruum naturae literarum. Unde Cicero uolens ab eo, quod est expulsor, proferre foemininum, mutauit s in t, et expultrix dixit Tusculanarum V. O uitae philosophia dux, o uirtutis indagatrix, expultrixque uitiorum. In eodem: Regiae uirgines, ut tonstriculae, tondebant barbam et capillum patris. Ab eo quod est tonsor tonstrix fecit foemininum, addita t, et ex eo diminutivum tonstricula, quomodo a nutrix nutricula, et ea per naturam.*

¹¹ Cf. Curio Lancello Pasi, *Habes candidissime lector in hoc opere quae posteriores grammatici a Varrone in hodiernum usque diem uel ignorarunt uel per incuriam omiserunt in rebus grammaticae non uulgaribus contemplationem methodices referentia. Et si qua sunt in illis dispersa uel abstrusa diminutaque in melius reformata uidentur unde titulus. De litteratura non uulgari. Ad Cur. Lancillottum Pasium Laureatum Ferrariensem operis autorem clarissimi poetae Pamphili Sassi Mutinensis. ... Ex thermis Aquarianis. 7. Augusti. 1504, [Reggio Emilia], [Girolamo Ruggeri], [1512] (Edit 16 CNCE 47264): 382,*

136. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Haec ego, dumque queror lachrymae sua uerba sequuntur. Vrlo drevni kodeks pjesnika Ilije Crijevića: *Haec ego dum queror, heu lachrymae pia uerba sequuntur.* Ovo je čitanje jako prihvatljivo. Jer i stih je manje rezak, i pokazuje onu ovidijevsku lakoću, i sljedeći se stih bolje slaže zbog veznika *-que*.

(...)

158. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Sponsor coniugii stat dea picta sui. Drevni kodeksi gotovo svi imaju *tui* umjesto *sui*, i to je nesumnjivo točno čitanje. Picardijev kodeks ima *sponstrix*, Caravellijev *sponsrix*, Menčetićev točnije *spontrix*; potonje je manje resko izvođenje ženskog roda. Tome se ne treba čuditi. Jer, iako *spondeo* ima *sponondi sponsum*, odakle bi trebalo izvesti *sponsor* i ženski rod glagolske imenice *sponsrix*, ipak se, radi izbjegavanja reskosti, dodaje *t*, kao što se od *tondeo totondi tonsum* izvode *tonsor* i *tonstrix*, premda glagolske imenice na *-sor* nemaju ženskog roda zbog besmislenosti riječi, uz izuzetke *tonstrix*, o čemu smo govorili, *expultrix* i *assestrix*, kako bilježe drevni gramatičari, a osobito Priscijan; on u osmoj knjizi javlja da su zbog nezgodnosti ili nesuzvučja neki oblici izostali, pa ako bismo htjeli od imenica *cursor* i *risor* po analogiji tvoriti ženski rod, dobili bismo nešto po prirodi glasova neskladno i nesklapno. Otud je Ciceron, kad je htio upotrijebiti ženski rod oblika *expulsor*, izmijenio *s* u *t* te u *Razgovorima u Tuskulu*, V. knjiga, rekao *expultrix: o uitae philosophia dux, uirtutis indagatrix, expultrixque uitiorum*. U istoj knjizi: *regiae uirgines ut tonstriculae tondebant barbam et capillum patris*; od oblika *tonsor* izveo je *tonstrix*, a odande umanjenicu *tonstricula*. Marcelijan Afranije upotrijebio je *assestrix*.

CLIX. in Ouidii epistolas annotatio.

*Imposita est factae postquam manus ultima classi.*¹² Exemplaria Gottii et Meatii (!) *nostrae non factae*; et rectius. Siquidem *imponere manum* idem significat quod *imponere summam*, siue *ultimam manum*, hoc est finem alicui rei imponere, aliquam rem absolvere; quae elegantia pertinet ad omnia opera, ad omnes artifices; iccirco illud *factae* ociosum uidetur. Donatus *imponitur*, inquit, *manus rebus, cum perficitur id, quod coeperit; ut Vir. imponit regina manum, relinquuntur uero res, cum imperfectae relinquuntur. Item Vir. atque opere in medio defixa reliquit aratra.*¹³ Quint.: *nam caeteri fere, qui artem orandi literis tradiderunt, ita sunt exorsi, quas perfecto omni alio genere doctrinae, summam inde eloquentiae manum imponerent.*¹⁴ Ouid. de opere Metamorphoseon:

Dictaque sunt, nostro quamuis manus ultima coepto

Defuit, in facies corpora uersa nouas.¹⁵

Illud opus potuit, si non prius ipse perissem,

Certius a summa nomen habere manu.

Nunc incorrectum populi peruenit ad ora.¹⁶

Idem de eodem opere:

Non tamen illa legi poterunt patienter ab ullo,

Nesciat his summam siquis abesse manu.

Ablatum mediis opus est incudibus illud,

Defuit et scriptis ultima lima meis.¹⁷

(...)

CLXII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Vt uidi, obstupui, praecordiaque intima sensi.*¹⁸ ad imitationem Virgilianam Gottii codex *ut uidi, ut stupui* habet. Sic etiam in epistula Medaeae: *ut uidi, ut perii*,¹⁹ quamuis alii fere *et uidi, et perii habent*.

De litteratura non uulgari 8, 11: assessor assestrix Affrannius (!) docente Marcello dimitte iam assestricem ad me uocat.

¹² Ov. *epist.* 16, 117: *Imposita est factae postquam manus ultima classi. Dörrie nihil affert ad v. 16, 117.*

¹³ Don. Ter. *Andr.* II, 4, 1, *citans Verg. Aen.* 7, 573, *Verg. georg.* 3, 519.

¹⁴ Quint. *Inst.* I pr. 4.

¹⁵ Ov. *trist.* 2, 555–556.

¹⁶ Ov. *trist.* 3, 14, 21–23.

¹⁷ Ov. *trist.* 1, 7, 27–30. Nec tamen 27, Nesciet 28.

¹⁸ Ov. *epist.* 16, 135: *Ut uidi, obstupui praecordiaque intima sensi. Dörrie ad 135 tantum sensi ζ] censi π.*

¹⁹ Ov. *epist.* 12, 33: *Et uidi et perii nec notis ignibus arsi.*

159. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Imposita est factae postquam manus ultima classi. Primjerci Gučetića i Menčetića *nostrae*, ne *factae*; to je točnije. Jer *imponere manum* znači isto što i *imponere summam* ili *ultimam manum*, to jest učiniti kraj nečemu, nešto dovršiti; takav se lijep izraz odnosi na sva djela, na sve vršitelje radnje; zbog toga se ono *factae* čini suvišnim. Donat kaže: *imponitur manus rebus* kad se okonča ono što je započeto, kao kod Vergilija *imponit regina manum*; a *relinquuntur res* kad se nešto ostavlja nedovršenim; također Vergilije: *atque opere in medio defixa reliquit aratra*. Kvintilijan: *nam caeteri fere, qui artem orandi literis tradiderunt, ita sunt exorsi, quas perfecto omni alio genere doctrinae, summam inde eloquentiae manum imponerent.* Ovidije o svome radu na *Metamorfozama*:

Dictaque sunt, nostro quamuis manus ultima coepto

Defuit, in facies corpora uersa nouas.

Illud opus potuit, si non prius ipse perissem,

Certius a summa nomen habere manu.

Nunc incorrectum populi peruenit ad ora.

Isti o istom djelu:

Non tamen illa legi poterunt patienter ab ullo,

Nesciat his summam siquis abesse manu.

Ablatum mediis opus est incudibus illud,

Defuit et scriptis ultima lima meis.

(...)

162. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Vt uidi, obstupui, praecordiaque intima sensi; kao oponašanje Vergilija u Gučetićeve kodeksu stoji *ut uidi, ut stupui*. Tako i u Medeji noj poslanici: *ut uidi, ut perii*; iako dosta drugih ima *et uidi, et perii*.

CLXIII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Nec tibi per usquam Phrygiae nec solis ab ortu.*²⁰ Quidam codices *Phrygiam*. Ceruini codex, quem primae impressionis puto, *Phrygia* habet. Et hanc Ceruini lectionem optimam, uereque Ouidianam puto. Vt fit sensus: nec altera par est tibi usquam in Phrygia etc. Nam quod quidam dicunt *usquam Phrygiae sicut usquam terrarum, locorum, gentium* dici, risum nobis mouent. Neminem enim esse putamus tam barbarum et illitteratum qui dicat *non est tibi par usquam Italiae, usquam Graeciae, usquam Galliae, usquam Dalmatiae* pro eo quod est *in aliquo loco Italiae, Graeciae, Galliae, Dalmatiae*.

(...)

CLXVIII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Omnia si dederis, nunquam dabis Hectors fratrem.*²¹ Proba et elegans mihi haec lectio uidetur, quamuis Mintii (!) et Gottii exemplaria uetustissima habeant: *Omnia si dederis, unquam dabis Hectors fratrem?* cum interrogatione. *Dederis* autem ultimam producere potest, immo debet, quia secunda persona singularis futuri subiunctiuui producitur. Horatius: *Audieris: haeres ergo nunc damna sodalis.*²² Item: *Miscueris elixa, simul conchylia turdis.*²³ At praeteriti secunda persona singularis corripit *is* Diomede et aliis grammaticis authoribus. Vnde in plurali producunt primam et secundam personam futuri, ut *dederimus, dederitis*; praeteriti uero corripiunt, ut *dederimus, dederitis*. Vnde idem Diomedes *et in hac*, inquit, *subiunctiua numero plurali uniformem declinationem praeteriti et futuri temporis accentus distinguit. Perfectum enim acuto accentu declinatur, futurum circumflectitur.*²⁴ Ita ut in praeterito *dederimus* antepenultima habeat accentum acutum, in futuro autem penultima accentum circumflexum. Hinc apud Ennium: *Non mi aurum posco, non mi pretium dederitis.*²⁵ Ouidius: *Et maris Ionii transieritis aquas Et Consulis, ut limen contigeritis, erit.* Idem, *Accepisse simul, uitam dederitis in undis.*²⁶ Virgil. in Priapeis: *Vtilis haec, aram si dederitis, erit.*²⁷ Sed contra *is* futuri subiunctiuui aliquando corripiunt probati authores, et penultimam in plurali. Hora. *Dixeris egregie, et nam frustra uitium uitaueris illud / Si te alio*

²⁰ Ov. *epist.* 16, 143: *nec tibi par usquam Phrygia, nec solis ab ortu.* – Dörrie 143 par Naugerius] per π; Phrygia ς | Phrygiam π; phryiae Naugerius.

²¹ Ov. *epist.* 16, 367: *Omnia si dederis, numquid dabis Hectors fratrem?* – Dörrie: 367 numquid B Bx F Gu I M Mz Ob P Pa Pm T Vb; numquam G V rell.; unquam *deest* in apparatu Dörrie.

²² Hor. *sat.* 2, 5, 101: *Audieris »heres«: »ergo nunc Dama sodalis...«*

²³ Hor. *sat.* 2, 2, 74.

²⁴ Diom. *gramm.* De subiunctiuo modo, p. 340 vol. I Keil.

²⁵ Enn. *ann.* 183: *Nec mi aurum posco nec mi pretium dederitis.*

²⁶ Ov. *Pont.* 4, 5, 6; 4, 5, 16; *met.* 6, 357: *Accepisse simul: uitam dederitis in unda.*

²⁷ *Priap.* 73, 4.

163. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Nec tibi per usquam Phrygiae nec solis ab ortu. Neki kodeksi *Phrygiam*. Crijevićev kodeks, koji, smatram, pripada prvom izdanju, ima *Phrygia*. To Crijevićevo čitanje smatram najboljim i istinski ovidijevskim. Dobiva se smisao: i nema druge tebi ravne nigdje u Frigiji itd. Jer, to što neki govore da se kaže *usquam Phrygiae* kao što se kaže *usquam terrarum, locorum, gentium*, tome se moram smijati. Mislim da nema toliko neobrazovanog barbara koji bi rekao *non est tibi par usquam Italiae, usquam Graeciae, usquam Galliae, usquam Dalmatiae* za *in aliquo loco Italiae, Graeciae, Galliae, Dalmatiae*.

(...)

168. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Omnia si dederis, nunquam dabis Hectora fratrem. Ovo mi se čitanje čini valjanim i skladnim, premda Menčetićevi i Gučetićevi vrlo stari primjerci imaju: *Omnia si dederis, unquam dabis Hectora fratrem?* s upitnikom. *Dederis* može produžiti posljednji slog, čak i mora, jer se u drugom licu jednine futura II. produžuje. Horacije: *Audieris: haeres ergo nunc damna sodalis*. Također: *Miscueris elixa, simul conchylia turdis*. Ali u drugom licu jednine konjunktiva perfekta *is* je kratko prema Diomedu i drugim gramatičarima. Zbog toga u pluralu produžuju prvo i drugo lice futura, kao *dederimus, dederitis*; a konjunktiv perfekta skraćuju, kao *dederimus, dederitis*. Otud isti Diomed kaže: *i kod ovog konjunktiva u množini identično mijenjanje prošlog i budućeg vremena razlikuje naglasak. Jer perfekt se mijenja s naglaskom akutom, futur s cirkumfleksom*. Tako da u perfektu *dederimus* antepenultima ima akut, a u futuru penultima cirkumfleks. Otud kod Enija: *Non mi aurum posco, non mi pretium dederitis*. Ovidije: *Et maris Ionii transieritis aquas i Consulis, ut limen contigeritis, erit*. Isti: *Accepisse simul, uitam dederitis in undis*. Vergilije u *Prijapskim pjesmama: Vtilis haec, aram si dederitis, erit*. No, suprotno, *-is* futura II. valjani pisci ponekad krate, i penultimu u pluralu. Horacije: *Dixeris egregie, i nam frustra uitium uitaueris illud / Si te alio prauum detorseris*.

*prauum detorseris.*²⁸ Virg. *Quas gentes Italum, aut quas non oraueris urbes.*²⁹ Iuuenalis: *Graeculus esuriens in coelum iusseris ibit; et si dixeris »aestuo«, sudat.*³⁰ Lucretius: *Quas ob res ubi uiderimus nil posse creari.*³¹ Ergo dicendum: in singulari *ris* tunc produci cum est principium pedis; *ri* autem in plurali produci quia, cum inueniuntur simul quatuor breues, licet unam producere metri necessitate. Aliter utramque syllabam corripendam et semper in pronunciando primas et secundas personas praeteriti pariter et futuri numero multitudinis breuiari debere; ita ut accentus nunquam sit in penultima. Haec est nostra sententia uel repugnante Diomede et caeteris fere omnibus aliis grammaticis.

(...)

CLXXI. in Ouidii epistolas annotatio.

*An quia uim nobis Neptunius attulit heros.*³² Antiqui codices Picardi atque Mentii sic habent. At Ceruini atque Gottii *intulit* non *attulit*. Sensus omnino idem ex utraque lectione sequitur.

(...)

CLXXXI. in Ouidii epistolas annotatio.

*An uigilant omnes et timet ille suos.*³³ Sic habent Picardi et Ceruini codices. Sed Carabelli et Laurini, qui Brixiae profitentur, *An uigilant omnes, et timet ille patrem* legunt. Vtraque lectio recta.

(...)

CLXXXIX. in Ouidii epistolas annotatio.

*Mille modi restant, cliuo sudamus in uno.*³⁴ Antiqui fere codices *in uno* excepto uno Laurini, qui habet *in isto*.

(...)

CXCII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Inde fit ut, quoties obsistere perfide tentas.*³⁵ Sic habent exemplaria Ceruini et Gotti. *Insistere* Picardi et Mentii. *Existere* Laurini et Carabelli.

(...)

---

²⁸ Hor. *ars* 47: *Dixeris egregie, notum si callida uerbum; sat. 2, 2, 54–55: Iudice: nam frustra uitium uitaueris illud; Si te alio prauum detorseris. Auidienus...*

²⁹ Verg. *Aen.* 6, 92.

³⁰ Iuv. 3, 78; 3, 103.

³¹ Lucr. 1, 155.

³² Ov. *epist.* 17 *Helena Paridi*, 23 An, quia uim nobis Neptunius attulit heros. – Dörrie 23 attulit | addidit Pm; intulit Ab Bx C G Gi H K M Mi Mz Ob Pa Q R Sp T Vb2 Y.

³³ Ov. *epist.* 19 *Hero Leandro*, 42 An uigilant omnes et timet ille suos? – Dörrie lectionem patrem non affert.

³⁴ Ov. *epist.* 20 *Acontius Cydippae*, 43: Mille doli restant; cliuo sudamus in imo.

³⁵ Ov. *epist.* 20, 115 *Inde fit ut, quotiens existere perfida temptas* – Dörrie 115 existere | obsistere Dp Pv; insistere U.

Vergilije: *Quas gentes Italum, aut quas non oraueris urbes*. Juvenal: *Graeculus esuriens in coelum iusseris ibit; i si dixeris »aestuo«, sudat*. Lukrecije: *Quas ob res ubi uiderimus nil posse creari*. Stoga treba reći ovako: u jednini se *-ris* produžuje onda kad je na početku stope; a *-ri* u množini produžuje se zato što, kad se skupa nađu četiri kratka sloga, jedan može biti produžen zbog potrebe metra. Inače oba sloga treba kratiti i pri izgovoru prvih i drugih lica konjunktiva perfekta baš kao što i futur u množini treba kratiti; tako da naglasak nikad ne bude na penultimi. To je naše mišljenje čak i usprkos Diomedu i gotovo svim drugim gramatičarima.

(...)

171. bilješka uz Ovidijeve poslanice

An quia uim nobis Neptunius attulit heros. Ovako imaju drevni kodeksi Picardija i Menčetića. Ali Crijevićev i Gučetićev *intulit*, a ne *attulit*. Iz oba čitanja proizlazi posve jednak smisao.

(...)

181. bilješka uz Ovidijeve poslanice

An uigilant omnes et timet ille suos. Tako stoji u kodeksima Picardija i Crijevića. Ali u onima Caravellija i Laurina, koji predaju u Bresciji, *An uigilant omnes, et timet ille patrem*. Oba su čitanja točna.

(...)

189. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Mille modi restant, cliuo sudamus in uno. Drevni kodeksi gotovo svi *in uno* s izuzetkom jedino Laurinova koji ima *in isto*.

(...)

192. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Inde fit ut, quoties obsistere perfide tentas. Tako stoji u primjercima Crijevića i Gučetića. *Insistere* Picardijev i Menčetićev. *Existere* Laurinov i Caravellijev.

(...)

CXCVII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Quis tibi permisit nostras decerpere messes.*³⁶ Sic habent exemplaria Gottii et Ceruini, Laurini uero et Picardi et Carabelli *praecerpere*.

(...)

CCI. in Ouidii epistolas annotatio.

*Sed melior iusto, quamque moreris ego.*³⁷ Codices Picardi atque Carabelli: *quamque moreris ero*, non *ego*. Pronomen illud eo loci positum sordidum et absonum censeo.

(...)

CCVII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Flendus amor meus est; elegi flebile carmen.*³⁸ Sic habent Ceruini et Carabelli exemplaria. Gottii uero *elegi quoque flebile carmen*, Laurini et Mentii: *elegia flebile carmen*. Scio eruditos fere omnes nostrae aetatis *elegeia flebile carmen* corrigere, ita ut sit pentasyllaba dictio Tortellio et Domitio reclamantes, qui *e* ante *g* ambigue poni dixerunt in *elegia*; et Georgio Merula, qui *elegi* praeteritum ab *eligo* reposuit.³⁹ Sed *elegia* quadrisyllabica recte legitur et prae caeteris placet.

³⁶ Ov. *epist.* 20, 145: Quis tibi permisit nostras praecerpere messes? – Dörrie 145 decerpere Bi Bn Ea Gi K2 Ri Vb Bentley.

³⁷ Ov. *epist.* 21 *Cydippe Acontio*, 32 Sed melior iusto quamque mereris ego. – Dörrie 32 mereris | moreris ε π q ego Naugerius | ero libri.

³⁸ Ov. *epist.* 15 *Sappho Phaoni*, 7: Flendus amor meus est; elegia flebile carmen. – Dörrie: elegi quoque F 16(2). 21. 45. 54. 121 Naugerius | eleg(e)ia z/2 δ et editores plerique (...) elegi *rell.* – Egnatius: *Elegia flebile carmen*. Et haec lectio mihi semper uisa probabilior quam *elegi* uerbum, aut *elegi quoque*, quod substituere quidam; id quod inconcinnum absurdumque uideatur nec ingenio poetae congruens. Qua autem ratione fiat ut syllaba ea longa sit et authorum usu probatur et a ratione non abhorret.

³⁹ Cf. Giovanni Francesco Quinziano Stoa, *Io. Francisci Quintiani Stoeae Brixiani poetae laureati De syllabarum quantitate epographiae sex ... Eiusdem Ars breuissima, & de aliquibus metrorum generibus, ac de omnibus heroici carminis speciebus*, impressum per magistrum Iacob Paucidrapensem de Burgofranco, Ticini, 1511 (Edit 16 CNCE 55975): 35v (»Epographia secunda«) (*in margine*: Domitius lapsitat) Ouidius in Saph. *Flendus amor meus est elegeia flebile carmen*, ubi Domitius lapsitat quum *elegia* legat quadrisyllabum; ait ille *elegia* penultimam habere longam, ideo *elegeia* ibi legendum esse adnotare debuerat; quod si *elegia* legitur, prima et secunda longatur contra omnium poetarum usum, immo et contra ipsum. (*in margine*: Tortellii error) In quo errore Chalderinus Tortellium habuit municipalem; quid insuper ibi Georgius dixerit Merula in aliis inuenies Epograph. (...) 75v–76r (»Epographia quarta«) *E* super *g* breuiatur, ut *atlegiae elegia egregius* (...) *in margine*: Ouid. emaculatus. Tortellii Domitiique error. Geor. Merula decipitur.) Ouid. *Flendus amor meus est elegeia flebile carmen*, ita ut pentasyllabum non quadrisyllabum legatur contra Tortellium et Domitium, qui si essent ueri *e* ante *g* ambigue poneretur nullis annuentibus poetis; in eo quoque carmine *elegi* praeteritum a Georgio Merula perperam legitur cui omnis doctorum reclamatione chorus; ait autem *elegi* substituendum esse quia non staret uersus; immo si legit ut praecipit, non claudicabit.

197. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Quis tibi permisit nostras decerpere messes. Tako stoji u primjercima Gučetića i Crijevića, a Laurinov, Picardijev i Caravellijev *praecerpere*.

(...)

201. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Sed melior iusto, quamque moreris ego. Kodeksi Picardija i Caravellija: *quamque moreris ero*, ne *ego*. Tu zamjenicu kad se stavi na ovo mjesto smatram ružnom i neskladnom.

(...)

207. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Flendus amor meus est; elegi flebile carmen. Tako stoji u primjercima Crijevića i Caravellija. Gučetićev pak *elegi quoque flebile carmen*, Laurinov i Menčetićev: *elegia flebile carmen*. Znam da gotovo svi učenjaci našeg doba ispravljaju *elegeia flebile carmen*, tako da je riječ peterosložna, proturječeći Tortelliju i Domiziju koji su rekli da *e* prije *g* u *elegia* može imati više vrijednosti, i Giorgiu Meruli koji je stavio *elegi* kao prošlo vrijeme *eligo*. Ali *elegia* se kao četverosložna riječ

Displicet autem omnino *elegeia* quoniam diphthongus diuidatur. *Elegia* inquam quadrisyllabica dictio recte seruari potest ut ita scandat *flendus, mor meus, estele, gia*, ita ut *gia* sit spondaeus; nam ultima illa syllaba ob praecedentem ei diphthongum Graecorum more produci potest, ut alibi *Flebilis indignos, elegia, solue capillos* et *Blanda pharetratos elegia cantet amores* et *Venit odoratos elegia nexa capillos*.⁴⁰ Sed et hic produci praeterea potest ob subsequentes consonantes in dictione *flebile*. *Elegi quoque flebile carmen* lectio et placet et propter priscam lectionem maxime probabilis uidetur.

CCVIII. in Ouidii epistolas annotatio.

Non facit ad lachrymas barbitos illa meas.⁴¹ Sic legit Minutianus. Sed et Carabelli codex ita habet, ut sit *illa* quasi »qua semper usa sum«. Sed caetera exemplaria manu scripta et uulgo impressa habent *ulla*.

CCIX. in Ouidii epistolas annotatio.

Nec mihi Pterides subeunt Dryadesue puellae. Nec mihi Thespiadum caetera turba iuuat.⁴² Vetus lectio Gottii et Carabelli habent (!) *Nec me Pyrrhiades Methymniadesue puellae, Nec me Lesbiadum caetera turba iuuat. Pyrrhiades et Methymniades* a Pyrrha et Methymna Lesbi ciuitatibus usurpata abusiue (ut fieri solet) a poetis omnibus forma patronymicorum; unde recte sequitur post specialitatem (ut ita dicam) generalitas *Lesbiadum*. Laurini et Ceruini codices habent

⁴⁰ Ov. *am.* 3, 9, 3; *rem.* 379; *am.* 3, 1, 7.

⁴¹ Ov. *epist.* 15, 8 *Non facit ad lacrimas barbitos ulla meas. Dörrie nihil ad hunc locum affert.*

⁴² Ov. *epist.* 15, 15–16: *Nec me Pyrrhiades Methymniadesue puellae, / Nec me Lesbiadum caetera turba iuuant.* – *Dörrie* 15 *Pyrrhiades F Naugerius*] *pterides rell.* – *Methymniadesue F Naugerius*] *subeunt driadesque* 11. 17. 20. 62. 88. 97. 110 + 30 *mss.*; *subeunt driadesue z* 75. 130. 145 (...) 16 *me*] *mih* 97. 137 + 13 *mss.* (...) 16 *Lesbiadum F f q* 65. 97 + 9 *mss. Naugerius*] *tespiadum rell.* – *iuvant F* 14. 80. 105 *Naugerius*] *iuvat rell.* – *Egnatius: Nec mihi Pyrino subeunt Mnaisue puellae / Nec me Lesbiadum caetera turba iuuat.* Neque accusare quempiam est animus nec tantum mihi assumo ut, siquid alii diuersum a me senserint, id ego statim ad inuidiam meam traham. Sua cuique placent; ego mea ut non multum admiror, sic, ubi melius nihil habeo, non facile contemnere aut damnare soleo. Illud tamen in bonam partem dictum a me accipiant uelim, quod immutarint lectionem totamque inuenterint, non mutaturos fuisse si rem consideratius expendissent. Qui enim quaeso *Pyrrhiades* a *Pyrrha*, aut a *Methymna Methymniades* deduci possunt? Aut unde haec tam insolens tamque absurda deductio? Dicimus quidem *Lesbyadem, Pelasgiadem, Acheiadem, Heliconiadem* et caetera id genus, sed ut ratione non careant, non tamen *Pyrrhiadem Methymniadem* non magis quam *Mithyleniadem, Romaidem* aut *Cyrrhiadem*, quod nec usus nec ratio patitur. Vnde enim patronymicum hoc muliebre formatur aut quomodo? Si enim *Pyrrhaeus*, ut *Methymnaeus* est nomen possessiuum, ut sunt, nullo pacto poteris inde hoc patronymicum deducere; aut enim *Pyrrhaeus* faciet aut per dissolutionem *Pyrrhaeus*; utrum autem dixeris, et duriter et insolenter id deduxeris; quod si *Pyrrhaeades* legeris, syllaba claudicet necesse est. Nos igitur a ueteri stabimus lectione. Examinent illi rem totam; ut ingenio excellent et eruditione praestant, facile (ut opinor) recantabunt.

čita na ispravan način i bolja je od ostalog. Sasvim je neprihvatljiva *elegeia* jer se diftong dijeli. *Elegia* se, ponavljam, kao četverosložnica može ispravno zadržati pa se skandira ovako: *flendusā, mor meus, estele, gia*, tako da je *gia* spondej; taj se posljednji slog, naime, zbog prethodnog diftonga *ei* može na grčki način produžiti, kao drugdje *Flebilis indignos, elegia, solue capillos* i *Blanda pharetratos elegia cantet amores* i *Venit odoratos elegia nexa capillos*. Ali ovdje se produžiti može i zbog suglasnika koji slijede u riječi *flebile*. Čitanje *Elegi quoque flebile carmen* prihvatljivo je, a i zbog starine čitanja doima se najviše vjerojatnim.²

208. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Non facit ad lachrymas barbitos illa meas. Tako čita Minutianus. Ali tako stoji i u Caravellijevu kodeksu, pa *illa* ima značenje »ona kojom sam se uvijek koristila«. Ali ostali rukopisni i tiskani primjerci imaju *ulla*.

209. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Nec mihi Pierides subeunt Dryadesue puellae. / Nec mihi Thespiadum caetera turba iuuat. Staro čitanje Gučetića i Caravellija ima *Nec me Pyrrhiades Methynniadesue puellae, / Nec me Lesbiadum caetera turba iuuat*. *Pyrrhiades* i *Methynniades* od gradova na Lezbu Pira i Metina, u obliku patronimika koje nepravilno (po običaju) koriste svi pjesnici; otud ispravno slijedi nakon posebnosti (da tako kažem) općenitost *Lesbiadum*. Kodeksi Laurina i Crijevića nemaju ništa drugačije

---

² *Egnazio: Elegia flebile carmen*. I ovo mi se čitanje uvijek činilo vjerojatnijim nego glagol *elegi*, ili *elegi quoque*, što su neki nudili kao zamjenu; to se čini neskladnim i besmislenim i ne pristaje pjesnikovu talentu. A način na koji taj slog postaje dug odobren je praksom drugih pisaca i ne odstupa od pravila.

non aliter quam uulgata lectio, quod non omnino displicet, quoniam praemisit: *Nec mihi dispositis iungam quae carmina neruis Proueniunt, uacuae carmina mentis opus.*⁴³ Vetustissimum Mentii exemplar *Nec me Pyrrhaeae Methynnaeue puellae*; quae lectio, si cui displiceat abusio illorum patronymicorum *Pyrrhiades* et *Methynniades*, satisfacere plene potest.

CCX. in Ouidii epistolas annotatio.

*Vilis Amythone, uilis mihi candida Cydno.*⁴⁴ Gottii codex *uilis Anactorie, uilis mihi candida Dio*. Alii *uilis Anactorie* habent; et *Cydno* (!).⁴⁵

CCXI. in Ouidii epistolas annotatio.

*Atque aliae centum, quas sic sine crimine amaui.*⁴⁶ Gottii, Ceruini et Picardi codices *quas non sine crimine amaui*. Et haec est uera lectio. Famosa enim fuit Sappho iis in puellas amoribus, unde et infra *Lesbides infamen* (!) *quae me fecistis amatae.*⁴⁷ Hortensius in Lucio grammatico: *Infamis Sappho Lesbi dilecta puellis Turpiter h. f. c. l.*⁴⁸ Ita habent notae in illius fragmentis.

CCXII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Nec me despicias, si sum tibi corpore parua / Mensuramque breuis nominis ipsa fero.*⁴⁹ Gottii codex longe diuersus: *Sum breuis; at nomen, quod terras impleat omnes, / Est mihi, mensuram nominis ipsam fero*. Diuersus quoque est Ceruini et Picardi: *Nec me despicias, quod sim tam corpore paruo; / Mensuram magni nominis ipsa fero*. Et haec omnium optima uidetur, quoniam a Laurini et Carabelli exemplaribus itemque uulgatis non est penitus aliena.

⁴³ Ov. *epist.* 15, 13–14: *Nec mihi dispositis quae iungam carmina neruis / Proueniunt; uacuae carmina mentis opus.*

⁴⁴ Ov. *epist.* 15, 17: *Vilis Anactorie, uilis mihi candida Cydno.* – *Dörrie* Anactorie F 98] (...) amithone δ μ Naug. z/2 (...) Cydro F c(-) f q(-) + 70 mss.] cidno 62. 65. 144 β δ μ ρ z/2 Naug.

⁴⁵ *Si apparatus sequeris, in Cydro corrigenda menda typographica.*

⁴⁶ Ov. *epist.* 15, 19: *Atque aliae centum quas non sine crimine amaui.* – *Dörrie* 19 non F *Naugerius*] hoc 67 (...) hic *rell.* – *Egnatius*: *quas hic sine crimine amaui*. Non displiceret ea lectio quam astruxere *quas non sine crimine amaui*. Sed interim ampliari iudicium postulo.

⁴⁷ Cf. *infra* annotationem 234.

⁴⁸ *Diuinari non potest quid notae illae litterarum h. f. c. l. significant; neque Becichemus diuinare uoluerat.*

⁴⁹ Ov. *epist.* 15, 33–34: *Sum breuis; at nomen quod terras impleat omnes / Est mihi; mensuram nominis ipsa fero.* – *Dörrie* 33/34 *sum – fero* F a e p2 editores plerique] 33a *nec me despicias si sim tibi corpore parua / 34a mensuramque breuis nominis ipsa fero* *Vulg.* (...) 34a *mensuramque breuis*] (...) *mensuram magni* 1. 16. 116. – *Egnatius*: *Nec me despicias, si sum tibi corpore parua / Mensuramque breuis nominis ipsa fero*. Diuersa longe est lectio quae nunc circumfertur scilicet *Sum breuis, at nomen, quod terras impleat omnes / Est mihi, mensuram nominis ipsa fero*.

od uobičajenog čitanja, koje nije posve neprihvatljivo, jer je prije stavilo: *Nec mihi dispositis iungam quae carmina neruis Proueniunt, uacuae carmina mentis opus*. Vrlo star Menčetićev primjerak *Nec me Pyrrhaeae Methynnaeue puellae*; to čitanje, ako se kome ne sviđa nepravilna upotreba onih patronimika *Pyrrhiades* i *Methynniades*, može potpuno zadovoljiti.³

210. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Uilis Amythone, uilis mihi candida Cydno. Gučetićev kodeks ima *uilis Ana- torie, uilis mihi candida Dio*. Drugi imaju *uilis Anactorie* i *Cydrno*.

211. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Atque aliae centum, quas sic sine crimine amaui. Kodeksi Gučetića, Crijevića i Picardija *quas non sine crimine amaui*. I to je čitanje ispravno. Sapfo je, naime, bila na zlu glasu zbog tih ljubavnih avantura s djevojkama, odakle i niže *Lesbides infamem quae me fecistis amatae*. Hortenzije kod Lucija gramatičara: *Infamis Sappho Lesbi dilecta puellis Turpiter h. f. c. l.* Takve kratice stoje u njegovim sačuvanim ulomcima.⁴

212. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Nec me despicias, si sum tibi corpore parua / Mensuramque breuis nominis ipsa fero. Gučetićev kodeks sasvim drugačije: *Sum breuis; at nomen, quod terras impleat omnes, / Est mihi, mensuram nominis ipsam fero*. Drugačije i Crijevićev i Picardijev: *Nec me despicias, quod sim tam corpore paruo; / Mensuram magni nominis ipsa fero*. To se čitanje čini najboljim od svih, jer nije sasvim tuđe ni Laurinovu i Caravellijevu, niti primjercima objavljenog teksta.⁵

³ Egnazio: *Nec mihi Pyrino subeunt Mnaisue puellae / Nec me Lesbium caetera turba iuuat*. Nemam namjere ikoga optuživati niti se smatram toliko važnim da bih, ako su drugi imali mišljenje drugačije od moga, odmah to protumačio kao napad na sebe. Svakom se njegovo sviđa; ja svoje, čemu se ne divim posebno, svejedno neću lako prezreti ili odbaciti tamo gdje nema ničeg boljeg. Htio bih ipak da neki shvate kako sam u dobroj namjeri rekao da su izmijenili čitanje i cijelo ga izvrnuli, iako ga ne bi bili mijenjali da su malo pomnije razmotrili stvar. Jer kako je moguće izvoditi *Pyrrhiades* od *Pyrrha* ili od *Methymna Methynniades*? Odakle, molit ću, to iznimno besramno i besmisleno izvođenje? Da, govorimo *Lesbyadem, Pelasgiadem, Acheiadem, Heliconiadem* i ostalo te vrste, ali ne bez osnove; pri tom ipak nećemo reći *Pyrrhiadem, Methynniadem* ništa više nego *Mithyleniadem, Romaidem* ili *Cyrrhiadem*, što ne dopuštaju ni običaj ni pravila. Jer odakle se oblikuje taj patronimik ili kako? Ako su *Pyrrhaeus* kao i *Methymnaeus* posvojne imenske riječi, kao što i jesu, iz njih ni na koji način nećeš moći izvesti taj patronimik; dobit ćeš ili *Pyrrhaeus* ili rastavljanjem *Pyrrhaias*; što god da kažeš, izveo si to i ružno i bezobrazno; jer, budeš li čitao *Pyrrhaeades*, slog će nužno šepati. Mi ćemo zato ostati pri starom čitanju. Oni neka prouče čitavu stvar; kako se ističu umnošću i učenošću, lako će (smatram) promijeniti mišljenje.

⁴ Egnazio: *quas hic sine crimine amaui*. Ne bi bilo neprihvatljivo čitanje koje su neki konstruirali *quas non sine crimine amaui*. Ali zasad tražim da se odluka o tome odgodi.

⁵ Egnazio: *Nec me despicias, si sum tibi corpore parua / Mensuramque breuis nominis ipsa fero*. Posve je drugačije čitanje koje sad kola, ovako: *Sum breuis, at nomen, quod terras impleat omnes / Est mihi, mensuram nominis ipsa fero*.

CCXIII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Crebraque mobilitas aptaque uerba ioco.*⁵⁰ Omnes codices etiam manuscripti sic habent ut uulgati. Solus Carabelli codex habet *loco*, non *ioco*; ut sit lasciuiae apta dictio.

CCXIII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Nec uos erronem tellure admittite nostra / Nisiades matres Sicelidesque nurus.*⁵¹ Laurini codex *Nisiades matres Nisiadesque nurus*, non *Sicelides*. Ouidiana geminatio. Erronem autem Vlpiano teste in lege quod sit fugitiuus *de aedil. ed.* ita diffinit Labeo, pusillum fugituum esse, et ex diuerso fugituum magnum erronem esse; sed proprie erronem sic diffinimus: qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa uagatur et temporibus in res nugatorias consumptis seruis (!) ad dominum redit.⁵²

CCXV. in Ouidii epistolas annotatio.

*Tu quoque quae immites celebras Ericina Sicanos.*⁵³ Picardi et Ceruini codices *mites* habent; quae lectio placet. Nam et carmen durum non facit *mites* dictio, sicut *immites* et, cum Venerem blande precando placare et sibi reconciliare studeat, conuenit ut *mites* appellet eos quos celebrat ipsa Venus quae et nomen sortita est ab Ericae monte Siciliae. Laurini codex non *immites*, non *mites* habet, sed *montes*, quae lectio non displicet propter ipsam Veneris appellationem.

CCXVI. in Ouidii epistolas annotatio.

*Non Arabo noster rore capillus olet.*⁵⁴ Sic habent Carabelli et Picardi exemplaria. Laurini et Gotti non *Arabo*, sed *Arabum: Non Arabum noster rore capillus olet*. Mentii et Ceruini: *Non Arabum noster dona capillus olet*. Sed haec lectio displicet.

⁵⁰ Ov. *epist.* 15, 48: *Crebraque mobilitas, aptaque uerba ioco. Dörrie ioco*] sono F; loco 27. 97. 127; iocis 6 *mss.*

⁵¹ Ov. *epist.* 15, 53–54: *O uos erronem tellure remittite uestra, / Nisiades matres Nisiadesque nurus! Dörrie o uos F f 97. 145 Naug.] nec uos 11. 20. 62. 65. 86. 88. 133 z + 17 mss. q (...)* – *Nisiades... Nisiadesque F f q Naug. dimidia fere pars librorum] Sicelides... Nisiadesque 20. 88 + 9 mss.; Nisiades... Sicelidesque 97 + 17 mss. z q; Sicelides... Sicelidesque c + 24 mss.* – *Egnatius: Sed uos erronem tellure. Alii O uos erronem. Vetus lectio Nec uos erronem tellure admittite nostrum. Nisiades matres Sicelidesque nurus. Alii Nisiades matres Nisiadesque nurus ut fit geminatione iucundius carmen.*

⁵² Dig. 21, 1, 17, 14 (Ulp. 1 *ad ed. aedil. curul.*): *Erronem ita definit Labeo pusillum fugituum esse, et ex diuerso fugituum magnum erronem esse. Sed proprie erronem sic definimus: qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa uagatur et temporibus in res nugatorias consumptis seruis domum redit.*

⁵³ Ov. *epist.* 15, 57: *Tu quoque, quae montes celebras, Erycina, Sicanos. Dörrie montes F 29 Naug.] immites rell.* – *Caeterae lectiones huius uersus desunt apud Dörrie.* – *Egnatius: Tu quoque quae immites celebras. Alii sic emendarunt: Tu quoque quae montes, sed uiderint illi ne montanum ac subagreste quid oboleat haec emendatio.*

⁵⁴ Ov. *epist.* 15, 76: *Non Arabum noster dona capillus habet.* – *Dörrie Arabum... dona F 48. 49. 82. 87 Naugerius] arabum... rore δ; arabo... rore rell. et editores prisci; habet F*

213. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Crebraque mobilitas aptaque uerba ioco. Tako imaju svi kodeksi, kako oni rukopisni, tako i tiskom objavljeni. Samo Caravellijev kodeks ima *loco*, ne *ioco*; ova je riječ prikladno pikantna.

214. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Nec uos erroneam tellure admittite nostra / Nisiades matres Sicelidesque nurus. Laurinov kodeks *Nisiades matres Nisiadesque nurus*, ne *Sicelides*. Ovidijevsko udvajanje. A *erro* je po Ulpijanovu svjedočenju u zakonu isto što i *fugitiuus*; uz edikt kurulskog edila Labeon ovako određuje: radi se o manjem slučaju onog što je *fugitiuus*, i obratno, *fugitiuus* je teži slučaj onog što je *erro*; ali što je upravo *erro* određujemo ovako: onaj tko nije pobjegao od gospodara, već se često udaljava bez razloga i pošto je vrijeme proveo u nevažnim aktivnostima, poslije se vraća gospodaru.⁶

215. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Tu quoque quae immites celebras Ericina Sicanos. Kodeksi Picardija i Crijevića imaju *mites*; to je čitanje prihvatljivo. Jer riječ *mites* ne čini pjesmu grubom, kao *immites*; budući da želi Veneru umilnim molbama smekšati i navesti je da se s njom pomiri, prikladno je zvati *mites* one koje sama Venera slavi, Venera koja je i ime dobila po sicilskoj planini Erici. Laurinov kodeks nema ni *immites* ni *mites*, nego *montes*; to čitanje nije neprihvatljivo zbog upotrijebljenog Venerina naziva.⁷

216. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Non Arabo noster ror capillus olet. Tako imaju primjerci Caravellija i Picardija. Laurinov i Gučetićev ne *Arabo*, nego *Arabum*: *Non Arabum noster ror capillus olet*. Menčetićev i Crijevićev: *Non Arabum noster dona capillus olet*. Ali potonje čitanje nije prihvatljivo.

⁶ Egnazio: *Sed uos erroneam tellure*. Drugi *O uos erroneam*. Staro čitanje *Nec uos erroneam tellure admittite nostrum*. *Nisiades matres Sicelidesque nurus*. Drugi *Nisiades matres Nisiadesque nurus* tako da udvajanje čini pjesmu zgodnijom.

⁷ Egnazio: *Tu quoque quae immites celebras*. Drugi su ovako ispravili: *Tu quoque quae montes*, ali oni neka pripaze nema li ta ispravka neki miris po čemu brđanskom i pomalo seljačkom.

CCXVII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Non ut ames oro, sed quod amare sinas.*⁵⁵ Picardi codex et Mentii *sed te ut amare sinas*. Durus uersus, sed melior quam *sed quod amare sinas*. Optima est lectio Gottii: *Verum ut amare sinas*.

CCXVIII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Nil de te mecum est, nisi tantum iniuria, nec te / Admonuit quod tu pignus amantis habes.*⁵⁶ Sic habent omnes antiqui fere codices quos uiderim, praeter unum Laurini, qui habet *admoneat quod tu munus amantis habes*; non *admonuit*, non *pignus*.

(...)

CCXXIII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Grata prius lachrymas combibit herba meas.*⁵⁷ Mentii codex habet *Nunc bibit herba meas*. Carabelli exemplar *heu bibit herba meas*. Alii omnes codices *combibit*. Qui *cum bibit* legunt, non animaduertunt *cum* imperfectam reddere constructionem neminemque esse adeo luminibus captum ut id uidere nequeat.

(...)

CCXXV. in Ouidii epistolas annotatio.

*Est nitidus uitroque magis perlucidus amne / Fons sacer.*⁵⁸ Ceruini codex: *Est nitidus uitroque magis perlucidus amnis*. Et bene sacrum fontem ipsius amnis uocat, quoniam (ut scribit Seneca) *magnorum fluminum capita ueneramur; subita et ex abdito uasti amnis eruptio aras habet; coluntur aquarum calentium fontes*,

82(2)] olet *rell. et editores plurimi*. – *Egnatius*: Non Arabum noster rore capillus olet. Alii *non Arabum noster dona capillus olet*.

⁵⁵ *Ov. epist.* 15, 96: Non ut ames, oro, uerum ut amare sinas. – *Dörrie* 15, 96: me sed N. Heinsius] verum ut F p3(txt) δ Naug. (...) sed te ut 18. 44. 145 z/2γ; sed quod f 8. 62. 88 + 21 mss. z/2 (...) – *Egnatius*: Non ut ames oro, uerum ut amare sinas. Sic corriges, quemadmodum id quod sequitur *admonuit*, quamuis alii *admoneat*.

⁵⁶ *Ov. epist.* 15, 103–104: Nil de te mecum est, nisi tantum iniuria, nec tu / Admoneat quod te, munus amantis habes. *Dörrie* nec tu Burmann] nec te F Vulg. (...) admoneat F 22. 33. 34. 60. 117pc γ Naug.] (...) admonui 10 mss. βμϞ; admonuit *rell.* – quod te 11. 33* Burmann] quod tu F *rell.* – munus] pignus 20. 97 + 24 mss. z. – *Apud Egnatium* admonuit *cf. in nota superiore*.

⁵⁷ *Ov. epist.* 15, 150: Grata prius lacrimas combibit herba meas *Dörrie* herba] illa 82. 105. 147, *neque* nunc bibit *neque* heu bibit *neque* cum bibit *memorans*. – *Egnatius*: *Grata prius lachrymas cum bibit herba meas*. Omnes hactenus *combibit* legere. Mihi *cum bibit* non displicet, ut hic plane sit sensus incubuisse sese in locum frequentius ubi ante iacuerant, cum interim herba locusque ante illi gratus exciperet suas lachrymas quae fluerent ad Phaonis memoriam. Siquis tamen et *combibit* probat, non admodum repugnem.

⁵⁸ *Ov. epist.* 15, 157–158: Est nitidus uitroque magis perlucidus amne / Fons sacer. *Dörrie* uitroque] vitroque q Naug. Kenney; utroque 95. 105. 147; amne] amni F + 11 mss.; amnis q + 12 mss. *Naugerius*; omni *Kenney*. – *Egnatius*: Est nitidus uitroque magis perlucidus amne / Fons sacer. Alii aliter, *Est nitidus uitroque magis perlucidus amnis*.

217. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Non ut ames oro, sed quod amare sinas. Kodeksi Picardija i Menčetića *sed te ut amare sinas*. Tvrd stih, ali bolji od *sed quod amare sinas*. Najbolje je čitanje u Gučetićevu: *Verum ut amare sinas*.⁸

218. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Nil de te mecum est, nisi tantum iniuria, nec te / Admonuit quod tu pignus amantis habes. Tako stoji u gotovo svim drevnim kodeksima koje sam vidio osim u Laurinovu, koji ima *admoneat quod tu munus amantis habes*; ni *admonuit*, ni *pignus*.

(...)

223. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Grata prius lachrymas combibit herba meas. Menčetićev kodeks ima *Nunc bibit herba meas*. Caravellijev primjerak *heu bibit herba meas*. Svi drugi kodeksi *combibit*. Oni koji čitaju *cum bibit* ne primjećuju da *cum* čini konstrukciju nesavršenom i da nitko nije toliko slijep da to ne bi mogao vidjeti.⁹

(...)

225. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Est nitidus uitreoque magis perlucidus amne / Fons sacer. Crijevićev kodeks: *Est nitidus uitroque magis perlucidus amnis*. I dobro naziva izvor rijeke svetim jer (kako piše Seneka) »štujemo početke velikih rijeka; iznenadan prodor silnoga toka iz podzemlja ukrašen je žrtvenicima; čast se odaje vrelima toplih

⁸ Egnazio: *Non ut ames oro, uerum ut amare sinas*. Tako ispravi, kao i ono što slijedi *admonuit*, iako drugi čitaju *admoneat*.

⁹ Egnazio: *Grata prius lachrymas cum bibit herba meas*. Svi su dosad čitali *combibit*. Meni nije neprihvatljivo *cum bibit*, tako da je ovdje smisao, očito, da je legla na mjesto gdje su prije češće bili ležali, a pritom su trava i mjesto, koje joj je ranije bilo drago, prihvatili njezine suze koje su tekle u sjećanju na Fauna. No, ako se tko odluči i za *combibit*, neću se izričito protiviti.

*et stagna, quae uel opacitas uel immersa (!) altitudo sacrauit.*⁵⁹ Hinc Vir. sacros fontes appellat,⁶⁰ et Horatius, *Nunc ad aquae lene caput sacrae,*⁶¹ ubi Acron *omnis enim fons*, inquit, *in origine sua sacer est*, et Porphyrius, *omnes aiunt (!) pariter fontes sacri habentur; et ideo caput sacrae aquae.*

CCXXVI. in Ouidii epistolas annotatio.

*Quem supra ramos extendit aquatica lothos.*⁶² Sic habent codices Mentii et Carabelli. *Expendit* uero Picardi et Ceruini et demum *expandit* Gottii et Laurini. Omnes recte.

(...)

CCXXVIII. in Ouidii epistolas annotatio.

Hic ego cum fessos posuissem flebilis artus,
*Formosus puer est uisus adesse mihi.*⁶³

Codices Ragusini *sic ego* habent. Sed Brixiani: *Constitit ante oculos Naias una meos.* Quae lectio probabilior uidetur, et quoniam infra ait: *ibimus o nymphe,*⁶⁴ et quia illa repetitio uerbi *constitit* est Ouidiana. Sunt codices, qui habent: *Ante oculos uisa est Nais adesse meos;* et sic habet meus manuscriptus. Quae lectio conueniens est propter illum uersiculum: *Ibimus o nymphae (!)*, ut sit *nymphe* uocatiui casus numero unitatis citra diphthongum more Graeco.

CCXXIX. in Ouidii epistolas annotatio.

Nec mora, iussus amans tetigit laetissima Pyrrhae / Pectora, etc.⁶⁵ Manuscripti fere, et meus maxime codex: *Nec mora, uersus amor fugit, lentissima mersi / Pectora.*

⁵⁹ Sen. *epist.* 41, 3.

⁶⁰ Verg. *ecl.* 1, 52: Et fontis sacros frigus captabis opacum.

⁶¹ Hor. *carm.* 1, 1, 22; Schol. *Hor. carm. ad loc. et Porph. Hor. carm.* 1, 1, 22, 3.

⁶² Ov. *epist.* 15, 159: *Quem supra ramos expandit aquatica lotos. Dörrie expandit] extendit f 37. 38. 118. 145 z.*

⁶³ Ov. *epist.* 15, 161–162: *Hic ego cum lassos posuissem flebilis artus, / Constitit ante oculos Naias una meos Dörrie lassos] fessos 20. 86 + 20 mss. z; constitit ante oculos Naias una meos F Naugeriuss edd. plerique] formosus puer est uisus adesse mihi Vulg. – Egnatius: Ante oculos uisa est Nais adesse meos.* Non possum non admirari tantam lectionis uarietatem in codicibus deprehendi; uetus enim lectio sic ferme habet: *Formosus puer est uisus adesse mihi.* Nunc alii diuerse legunt *Constitit ante oculos Naias una meos.* Vbi miror quid sibi uelit hoc nomen quod quidam legunt per ypsilon (!). Manuscriptus codex noster sic habuit, ut emendauimus; quam igitur malint, eam sequantur. Illud testari possum, ueteri si lectioni steteris, dissentire a sese Oui. qui statim non ad Cupidinem sed ad nympham in hanc Naida conuersam Sappho faciat cum inquit *Ibimus o nymphe.* Quo in uersu grauis insederat error ut nymphas alloqui uideretur, cum Naidem nympham, quae oculis obiecta illi fuerat, alloquitur, et sic *nymphe* uocandi casus erit Graecorum more unitatis numero.

⁶⁴ Ov. *epist.* 15, 175: *Ibimus, o nymphe, monstrataque saxa petemus.*

⁶⁵ Ov. *epist.* 15, 169–170: *Nec mora, uersus amor fugit lentissima mersi / pectora Dörrie uersus amor fugit lentissima mersi F Naug. (cf. 3, 139)] uersus amor figit letissi-*

voda i močvarama koje je svetima učinila neprozirnost ili neizmijerna dubina.« Otud Vergilije naziva izvore svetima, a Horacije ima *Nunc ad aquae lene caput sacrae*, gdje Akron kaže »naime, svaki je izvor na svome početku svet«, a Porfirije »svi se izvori smatraju jednako svetima; pa stoga *caput sacrae aquae*«. ¹⁰

226. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Quem supra ramos extendit aquatica lothos. Tako stoji u kodeksima Menčetića i Caravellija. Ali *expandit* u Picardijevu i Crijevićevu, a napokon *expandit* u Gučetićevu i Laurinovu. Svi ispravno.

(...)

228. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Hic ego cum fessos posuissem flebilis artus,
Formosus puer est uisus adesse mihi.

Dubrovački kodeksi imaju *sic ego*. Ali brescianski: *Constitit ante oculos Naias una meos*. To se čitanje čini prihvatljivijim, i zato što niže kaže: *ibimus o nymphe*, i zato što je ono ponavljanje glagola *constitit* ovidijevsko. Ima kodeksa u kojima stoji: *Ante oculos uisa est Nais adesse meos*; tako stoji u mojem rukopisu. To je čitanje prikladno zbog onog dijela stiha *Ibimus o nymphe*, tako da je *nymphe* vokativ u jednini bez diftonga, na grčki način. ¹¹

229. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Nec mora, iussus amans tetigit laetissima Pyrrhae / Pectora, itd. Rukopisni kodeksi gotovo svi, a osobito moj: *Nec mora, uersus amor fugit, lentissima mersi / Pectora*. ¹²

¹⁰ Egnazio: *Est nitidus uitroque magis perlucidus amne / Fons sacer*. Drugi drugačije, *Est nitidus uitroque magis perlucidus amnis*.

¹¹ Egnazio: *Ante oculos uisa est Nais adesse meos*. Ne mogu se ne čuditi koliko se obilje različitih čitanja nalazi u kodeksima; staro čitanje, naime, ima otprilike ovako: *Formosus puer est uisus adesse mihi*. Sad drugi čitaju drugačije: *Constitit ante oculos Naias una meos*. Tako da se čudim koja bi bila svrha tog imena koje neki čitaju s ipsilonom. Naš je rukopisni kodeks imao onako kako smo emendirali; drugi onda neka slijede ono što se njima više sviđa. Mogu potvrditi da, ako zadržiš staro čitanje, Ovidije dolazi u nesuglasnost sa samim sobom jer pušta da se Sapfo odmah obrati ne Kupidonu, nego nimfi pretvorenoj u tu Naidu, kad kaže *Ibimus o nymphe*. U tom se stihu nalazila teška pogreška jer se činilo da se obraća nimfama, a govori nimfi Naidi, koja joj se bila ukazala pred očima, te će tako *nymphe* biti padež dozivanja, na grčki način u jednini.

¹² Egnazio: *Nec mora iussus amans tenuit lectissima Pyrrhae / Pectora, Deucalion igne leuatus erat*. Upozorili smo već na drugom mjestu da se u ovoj poslanici susreće nevjerojatno obilje različitih čitanja. Neka se čak toliko razlikuju da se ni riječi ni smisao ne slažu sa starim čitanjem. Osobno nisam bio toliko hrabar da dopustim takvu izmjenju; radije drugima ostavljam da sami odluče što će prihvatiti. Drugi, onda, možda i ne loše: *Nec mora, uersus amor fugit lentissima mersi / Pectora, Deucalion igne leuatus erat*.

(...)

CCXXXI. in Ouidii epistolas annotatio.

*Nunc uellem facunda forem.*⁶⁶ Haec lectio recta uidetur. Sed rector, quae est in meo codice, et Ceruini: *Nunc uellem facunda forent*; ut referatur uerbum ad praecedentia: *At, uel o, quanto melius iungi mea pectora tecum, / Quam poteram saxis praecipitanda dari. / Haec sunt illa Phaon, quae tu laudare solebas, / Visaque sunt toties ingeniosa tibi.*⁶⁷

(...)

CCXXXIII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Lesbides aequoreae nupturae nuptaque proles.*⁶⁸ Ceruini codex rectius: *Lesbides aequoreae nupturaque nuptaque proles.*

CCXXXIII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Lesbides, infamem quae me fecistis amare.*⁶⁹ Carabelli codex, *amatae*. Vtraque lectio recta; ut sit sensus prioris lectionis: *quae fecistis me cum infamia amare*, posterioris uero *quae amatae fuistis a me cum infamia*; et uersus subsequens, *Abstulit omne Phaon quod uobis ante placebat*,⁷⁰ conuenit utrique.

(...)

ma pirre f 97; uersus amor tetigit lentissima pirre 45; iusus (uisus uel iustus) amor tetigit le(n)tissima pirre (prece 56*, 57, 63) q 8, 11, 17, 42, 62, 65, 124 + 34 mss.; iussus amans tetigit le(n)tissima pirr(h)e *rell.* – Egnatius: *Nec mora iussus amans tenuit lectissima Pyrrhae / Pectora, Deucalion igne leuatus erat.* Admonuimus iam alias uarietatem lectionis incredibilem deprehendi in hac epistola. Nam quidam adeo diuersi abeunt ut nec uerba nec sensus cum ueteri lectione conueniant. Mihi non tantum animi fuit ut tantam immutationem admitterem integrum relicturus aliis quid magis illi probaturi sint. Alii igitur non fortasse male: *Nec mora, uersus amor fugit lentissima mersi / Pectora, Deucalion igne leuatus erat.*

⁶⁶ Ov. *epist.* 15, 195: *Nunc uellem facunda forem! Dolor artibus obstat Dörrie forem] forent f q 137 + 12 mss.*

⁶⁷ Ov. *epist.* 15, 191–194: *At quanto melius tecum mea pectora iungi, / Quam saxis poterant praecipitanda dari! / Haec sunt illa, Phaon, quae tu laudare solebas, / Visaque sunt toties ingeniosa tibi. Dörrie at F 26 Naug.] o 29 mss. (...) tecum... iungi F] iungi... tecum Vulg. (...) saxis poterant F] poteram saxis 6 mss.; peterem saxis 9 mss.; pro te saxis 12, 39, 81, 112, 114pc; poterant saxis *rell.* (...)*

⁶⁸ Ov. *epist.* 15, 199: *Lesbides aequoreae, nupturae nuptaque proles. Dörrie nupturae nuptaque] nupte nupturaque f 97; nupturaque nuptaque F q/2 4, 17, 121; nuptura nuptaque 2, 26, 149, 150; mixture mixtaque q.* – Egnatius: *Lesbides aequoreae nupturaque nuptaque proles.* Sic omnino melius ut illud etiam quod sequitur *amatae* potius quam *amare*.

⁶⁹ Ov. *epist.* 15, 201: *Lesbides, infamem quae me fecistis amatae. Dörrie amatae F Naug.] amare Vulg.* – Cf. *notam Egnatii in locum superiorem.*

⁷⁰ Ov. *epist.* 15, 203: *Abstulit omne Phaon, quod uobis ante placebat.*

(...)

231. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Nunc uellem facunda forem. Ovo se čitanje čini ispravnim. Ali ispravnije je ono koje je u mojem kodeksu i Crijevićevu: *Nunc uellem facunda forent*; tako da se glagol odnosi na prethodno: *At, ili o, quanto melius iungi mea pectora tecum, / Quam poteram saxis praecipitanda dari. / Haec sunt illa Phaon, quae tu laudare solebas, / Visaque sunt toties ingeniosa tibi.*

(...)

233. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Lesbides aequoreae nupturae nuptaque proles. Crijevićev kodeks ispravnije: *Lesbides aequoreae nupturaque nuptaque proles.*¹³

234. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Lesbides, infamem quae me fecistis amare. Caravellijev kodeks *amatae*. Oba su čitanja ispravna, tako da je smisao prvog čitanja »vi koje ste me navele da sramotno ljubim«, a drugog »koje sam ljubila sramotno«; sljedeći stih, *Abstulit omne Phaon quod uobis ante placebat*, odgovara i jednom i drugom.

(...)

---

¹³ Egnazio: *Lesbides aequoreae nupturaque nuptaque proles*. To je svakako bolje, kao i ono što slijedi *amatae* radije nego *amare*.

CCXXXVI. in Ouidii epistolas annotatio.

*Ingenio uires ille dat, ille capit.*⁷¹ Picardi exemplar *rapit*, non *capit*. Vtrunque recte.

CCXXXVII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Haec quid ego, an precibus pectus ne agreste mouetur?*⁷² Sic habent uulgati codices. Ex manuscriptis quidam: *ecquid ego haec precibus, pectus ne agreste mouetur*. Sed melius meus codex, et Ceruini *Ecquid ago? precibus pectus ne agreste mouetur?* Vulgata lectio omnino corrupta est nisi adempta dictione *an ego* ultimam producat; quod minime licere puto. Licet uulgus grammaticorum sequens Probum fieri posse credat pro natura *o* uocalis, quae in ultimis frequentius producitur quam corripitur.⁷³ Nam ipse poeta alibi: *Sed quid ego haec reuoco,*⁷⁴ non autem *reuoco* sine *haec* ex omni fide antiquae lectionis; et Propertius: *Frater ego et tibi sim.*⁷⁵ Statius: *Sed quid ego haec, fessosque optatis demoror undis.*⁷⁶ Sed cur non producat *ego* aliquando, quandoquidem ἐγώ apud Graecos scribitur cum ωmega? Quoniam non in omnibus Latini seruant Graecorum regulas. Quin si quis uelit uulgatam seruare lectionem adempta *an* dictione, poterit tueri factum; eo quod sit principium pedis.

CCXXXVIII. in Ouidii epistolas annotatio.

*Siue redis, puppique tuae uotiuā parantur / munera.*⁷⁷ Sic habet uulgata lectio. Sed et prisca, tametsi codex Picardi *paramus*, ex amantis affectu (uti ego existimo) abrasis literarum notis habere uidetur. In pentametro: *ne laceres pectora nostra mora, non quid laceras*. Et per parentesim hunc pentametrum lege.

⁷¹ Ov. *epist.* 15, 206: *Ingenio uires ille dat, ille rapit. Dörrie rapit | capit* 6, 47, 55, 101, 123 αβπ.

⁷² Ov. *epist.* 15, 207: *Ecquid ago precibus pectusque agreste mouetur Lingenberg* et *quid o | haec quid α ε π – Dörrie ago* F + 11 mss. | *agam* 99; *ego an* 84, 110 + 9 mss.; *ego rell.*; *quid ego tr.* c/2 3, 107, 115, 135, 139; *pectusque* F q(-) 65*; 124 + 28 mss. δσ Naug. | *pectusne c* f 8, 20, 42, 62, 97 + 35 mss. – *Egnatius: Ecquid ego haec precibus?* Alia lectio *Ecquid ago precibus*.

⁷³ Probus, *Instituta artium* (Venetiis: Tacuino, 1519; Edit 16 CNCE 17236), *De pronomine*: Prima personae *ego* duabus breuibus constat, ut *En ego uicta situ* et *Hic ego nanque tuas*. Aliquando tamen ultima longa esse potest secundum naturam *o* litterae uocalis, quae frequenter in ultimo quidem produci quam corripitur potest (*ita textum constituit etiam Keil 1864 in editione libri Probi qui fertur* De ultimis syllabis).

⁷⁴ Ov. *epist.* 9, 143: *Sed quid ego haec refero...*

⁷⁵ Prop. 2, 18, 34.

⁷⁶ Stat. *Theb.* 4, 781.

⁷⁷ Ov. *epist.* 15, 211–212: *Siue redis puppique tuae uotiuā paramus / munera, quid laceras pectora nostra fuga? Dörrie paramus | parantur* 30, 52, 54, 118, z *Naugerius*. – *Egnatius: Puppique tuae uotiuā paramus*. Quis non uidet et reclamante codicum fide legendum *paramus* non *parantur* ex amantis affectu? Significare enim uoluit nuncupata a seipsa uota pro Phaonis reditu.

236. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Ingenio uires ille dat, ille capit. Picardijev primjerak *rapit, ne capit*. Oboje je ispravno.

237. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Haec quid ego, an precibus pectus ne agreste mouetur? Tako stoji u općepoznatim kodeksima. Od rukopisnih neki: *ecquid ego haec precibus, pectus ne agreste mouetur*. Ali bolje moj kodeks i Crijevićev: *Ecquid ago? precibus pectus ne agreste mouetur?* Ono rašireno čitanje svakako je iskvareno ako se ne izostavi riječ *an* te u *ego* produži posljednji slog; to, mislim, nije ni u kom slučaju dozvoljeno. Makar većina gramatičara, slijedeći Proba, vjerovala da je čitanje moguće zbog naravi vokala *o* u posljednjem slogu, koji se češće produžuje nego pokraćuje. Jer isti pjesnik drugdje ima: *Sed quid ego haec reuoco*, a ne *reuoco* bez *haec*, kako svjedoči svako drevno čitanje; i Propercije: *Frater ego et tibi sim*. Stacije: *Sed quid ego haec, fessosque optatis demoror undis*. Ali zašto se *ego* ne bi ponekad dužilo s obzirom da se ἐγώ kod Grka piše s omegom? Zato što se Latini ne drže u svemu grčkih pravila. Pa ako bi netko htio zadržati uobičajeno čitanje uz izostavljanje riječi *an*, moći će to opravdati jer se radi o početku stope.¹⁴

238. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Siue redis, puppique tuae uotiuu parantur / munera. Takvo je općepoznato čitanje. Ali tako je i kod starijih, premda Picardijev kodeks, čini se, ima *paramus*, prema osjećajima zaljubljene (kako se meni čini), pri čemu su crte slova izbrisane. U pentamtru: *ne laceres pectora nostra mora, ne quid laceras*. Ovaj pentametar čitaj kao parentezu.¹⁵

¹⁴ Egnazio: *Ecquid ego haec precibus?* Drugo čitanje *Ecquid ago precibus*.

¹⁵ Egnazio: *Puppique tuae uotiuu paramus*. Tko ne vidi da, čak i ako svjedočanstva kodeksa tvrde drugačije, treba čitati *paramus*, a ne *parantur*, prema osjećajima zaljubljene? Htjela je, naime, naznačiti zavjet koji je sama zadala radi Faonova povratka.

CCXXXIX. in Ouidii epistolas annotatio.

*Non tamen inuenies cur ego digna fuga.*⁷⁸ Meus manuscriptus codex et Ceruini poetae: *non tamen inuenies cur ego digna fugi.* Quae lectio probabilior uidetur. Et hic quoque uersiculus parentesi includendus.

(...)

Ioannes Tacuinus lectori.

Habes, humanissime lector, Marini Becichemi doctissimas in Ouidii epistolas annotationes, quanquam non omnes. Nam eruditissimus hic uir et multas alias, tum in ipsas easdem epistolas, tum de uita ipsius poetae, annotationes conscripsit et ingeniosissimas et doctrinae plenas. Quas quoniam impraesentiarum typis excudere non ualuimus, propediem excudendas reliquimus. Eas itaque breui, lector, expecta.

---

⁷⁸ Ov. *epist.* 15, 218: *Nec tamen inuenies, cur ego digna fuga.* Dörrie nec F] non *Vulg.* – Egnatius: *Non tamen inuenies cur ego digna fuga.* Hic uersus per parentheses omnino legendus est.

239. bilješka uz Ovidijeve poslanice

Non tamen inuenies cur ego digna fuga. Moj rukopisni kodeks i onaj pjesnika Crijevića: *non tamen inuenies cur ego digna fugi.* To se čitanje čini prihvatljivijim. I ovdje stih treba omeđiti parentezom.¹⁶

(...)

Giovanni Tacuino čitaocu.

Pred tobom su, ljubazni čitaоче, učene bilješke Marina Becichema uz Ovidijeve poslanice, premda ne sve. Ovaj je naime iznimno obrazovan čovjek zapisao i mnoge druge bilješke, kako uz iste ove poslanice, tako i o životu samog pjesnika; one su i oštroomne i pune znanja. Budući da ih u ovom času nismo mogli tiskom izdati, ostavili smo ih za izdavanje u skoroj budućnosti. Stoga ih, čitaоче, možeš ubrzo očekivati.

---

¹⁶ Egnazio: *Non tamen inuenies cur ego digna fuga.* Ovaj stih treba svakako čitati u parentezi.

Neven Jovanović

MARINO BECICHEMO AND THE DUBROVNIK CODICES
OF THE *HEROIDES*

Marino Becichemo (1468–1526), member of a patrician family from Shkodër (Skadar, Scutari) in Venetian Albania, left his native city as a child, before the city surrendered to the Ottomans (1479). Becichemo received a humanist education in Brescia, where he had relatives (members of the Pagnani family), and in Padua. He married in Ulcinj in 1485, then worked as a scribe in Bar (Antivari) and as a teacher in Dubrovnik (1494–1496). Having served as secretary of Melchiorre Trevisan, commander of the Venetian fleet, Becichemo in 1499–1500 finally received confirmation of his status as a Shkodër refugee (which entailed certain privileges) and became a citizen of Venice. He worked as a private teacher and exchanged polemics with Raffaele Regio; soon he moved, first to Padua, then to Brescia, where he became teacher of the communal school (1501–1508). While teaching in Brescia he published two collections of speeches and philological treatises (on Apuleius, Victorinus, Cicero, and Pliny the Elder). During the first phase of the War of the League of Cambrai (1508–1510) Becichemo was once again teaching in Dubrovnik. In 1511–1516 he worked again as a private teacher in Venice, trying to get a position at the public school of Saint Mark, but also in the Mantua of Isabella d'Este. From 1517 to the end of his life Becichemo taught rhetoric at the University of Padua; there he was in competition with Romolo Amaseo and Battista Egnazio, in contact with Vettor Fausto and Zaccaria Ferri, and was a member of an informal group of humanists that were interested in Erasmus of Rotterdam's works.

A commented edition of Ovid's *Heroides* edited by Nicolaus Scoelsius (Nicolò Scelsio Michele Luttareo from Barletta) and published in Venice in 1525 by Ioannes Tacuinus (Edit 16 CNCE34901) contains, among other philological supplements, Becichemo's *Ovidianae annotationes*, or *In Heroidum epistulas annotationes* (title before text: *Ex Ragusinis in Epistolas Ouidii obseruationibus Marini Becichemi Scodrensis excerpta*). The annotations have two prefaces: one from 5 June 1525, addressed to Filippo Foscarì, a noble Venetian student of Scelsio; the other is addressed to the Rector and the Senate of Dubrovnik, and is dated 1 May 1495. The letter to the Rector and the Senate provides the information that the notes of *Ovidianae annotationes* were taken by Becichemo's Dubrovnik students and local people (including members of the Senate) who visited his lectures. The commentary consists of 241 brief annotations for all the *Heroides*, including the letter of Sappho to Phaon (which is the last item in the collection for the Renaissance readers). Becichemo explains problems of ancient culture, of style and metre, drawing on ancient authors but also on Renaissance commentators. An important source for Becichemo is the commentary of a certain Minutianus,

sometimes confused with the Apuleius grammaticus; I was not able to identify the exact work Becichemo is citing.

Establishing the text of the *Heroides* is an important component of *Ovidianae annotationes*. Becichemo starts from the »vulgate« and compares readings from the »old exemplars« (which could be manuscripts, but also early printed editions). Forty (of the 241) annotations mention the names of owners of codices that contain different readings (the first such annotation is number 88). Six owners of codices (not including Becichemo himself) are cited; three of them are citizens of Dubrovnik, three are citizens of Brescia. Among them, the Dubrovnik patricians Ivan Gučetić (1451 – 11 March 1502) and Ilija Crijević (1463 – 15 September 1520) are well known as poets and are described as such by Becichemo; the third person, a member of the Menčetić family, is most probably Petar Menčetić, son of Marin (c. 1451 – 2 February 1508), who in the archival documents often gets the attribute »poeta« or »poeta laureatus«. The citizens of Brescia are all teachers: Bernardino Laurino (resident of Brescia from 1480, died before 1517), Marco Picardi (resident from 1472, not mentioned after 1512, connected with counts Martinengo), and Alessandro Caravelli.

Becichemo's annotations which refer to codices of known owners comment on *Heroides* 9, 14, 16, 17, 19, 20, 21 and 15 (Sappho to Phaon); Sappho's epistle has the largest number of such comments (24 annotations). The largest number of individual readings come from the codices of Crijević (20), Gučetić and Picardi (16 each), the smallest from Menčetić (11) and Laurino (10). In assessing textual variants, Becichemo uses six strategies, some of which, in allowing the coexistence of other, equally valid readings, differ from those used by the modern philologists. The strategies are: 1. the commentator does not give his opinion (annotations 88, 162, 189, 192, 197, 208, 210, 218, 229, 238); 2. he allows several readings (annotations 91, 171, 181, 209, 212, 213, 215, 225, 226, 228, 231, 234, 236, 237); 3. he chooses a correct reading, but does not provide a reason for his choice, or simply states that he likes or dislikes a reading (91, 131, 216, 233, 239); 4. he provides grammatical, prosodic, stylistic and aesthetic arguments for a reading (128, 136, 158, 159, 162, 163, 168, 201, 207, 209, 214, 215, 217, 223, 237); 5. he prefers readings from older codices (88, 128, 91, 128, 136, 158, 163, 168, 171, 189, 207, 209, 218); 6. he argues from the context of the poem and from the ancient *realia* (131, 136, 211, 225, 228, 231, 234). Precisely in the case of the textual tradition of *Heroides*, detailed explorations have shown that systematic selection among a large number of coexisting readings is impossible, and the editors still have to rely on subjective, lexical, metrical and stylistic criteria.

Becichemo's annotations at the same time adopt a polemical stance to an earlier commentary, the *Ioannis Baptistae Egnatii Veneti in Heroidas Ouidii, Sappho et Ibin obseruationes* by the Venetian schoolmaster Battista Egnazio (Giovanni Battista Cipelli, 1478–1553). Egnazio's brief collection of observations was first published in 1515, but it is also reprinted in the collection of commentaries

from 1525, where it immediately precedes Becichemo's *Ovidianae annotationes*. Egnazio was Becichemo's competitor in Venice after the death of Raffaele Regio in 1520; in the foreword to the *Annotationes* Becichemo criticized Egnazio's *Racemationes* (without naming the author) as plagiarism. Because Egnazio's *Observationes* were first published ten years before the *Ovidianae annotationes*, Becichemo needs to persuade the readers that his philology is superior to Egnazio's. I see this as one of the reasons why Becichemo names the owners of codices from Dubrovnik and Brescia, and why he provides two forewords to his collection of annotations – one of them polemical, and one from 1495. A comparison of Egnazio's and Becichemo's notes on the same verses shows that Becichemo takes care to use more material (while some formulations are identical in Egnazio's and Becichemo's notes) and that he chooses variants which Egnazio had rejected (cf. annotations 207, 209, 211, 212, 215, 223, 225, 229); annotation 123 openly criticizes Egnazio's emendation. Becichemo's polemical discussion with Egnazio throws some doubt on information about codices from Dubrovnik and Brescia – was it all invented to add weight to Becichemo's notes? In 1525, all owners of codices from Dubrovnik, and at least one from Brescia (Laurino), were already dead, so they would not have been able to contradict Becichemo's claims. Currently the falsification cannot be either confirmed or refuted. Independent sources, however, testify to the humanist and philological interests of Gučetić and Crijević (both were readers of Ovid); it is also hard to imagine Becichemo making up such a large number of variants (which are also validated by the modern surveys of the textual tradition) and other details.

Be that as it may, in the 1525 edition of the *Heroides* Marino Becichemo appeared as a former teacher from Dubrovnik who used his stay in the city to assess readings in local Ovidian codices from a philological standpoint, joining forces with learned citizens (and comparing the readings further with the Brescian ones). This makes Dubrovnik a culturally important place, home of ancient codices and enlightened patricians. If collation led by Becichemo actually did take place there, it could have had wider cultural value: all persons present (not just the owners of the codices) would have witnessed then and there how philological methods were applied to the material preserved in their home town.

Keywords: Renaissance humanism, history of philology, textual variants, Ovid, *Heroides*, manuscripts, Dubrovnik, Venice, Brescia, Marino Becichemo